

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Кафедра цивільного права та процесу

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО»

Для курсантів 3 курсу
факультету підготовки
фахівців для
органівдосудового
розслідування

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготувала **Межевська Л.В.** – старший викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Дрибас Л.І. – Суддя Апеляційного суду Дніпропетровської області

Зуєв В.А. – Завідуючий кафедрою цивільно-правових дисциплін Академії митної служби України кандидат юридичних наук, доцент

Конспект лекцій обговорений та схвалена на засіданні кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції « 08 » серпень 2016 р.,

протокол № 1

**ТЕМА № 1 ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ ТА СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ
ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІ:

Рекомендована література

Вступ

1 Предмет і поняття екологічного права

2 Основні принципи і завдання екологічного права

3. Система курсу екологічного права та його місце серед інших галузей права

4 Джерела екологічного права

5 Роль ОВС у забезпеченні реалізації екологічного права

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.

2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41

3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // ВВР України, 2015, № 40-41, ст.379

4. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Шуміло [та ін.]; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ . – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.

5. Гетьман А.П. Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.

6. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 верес 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.

7. Кичигин Н. В. Экологическое право : краткий курс лекций / Н. В. Кичигин, М. В. Пономарев, Н. И. Хлуденева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 217 с.

8. Лозінська С. В. Європейська екологічна політика та її вплив на реформування законодавства України про охорону навколишнього природного середовища / С. В. Лозінська, Н. І. Чудик-Білоусова // Університетські наукові записки : часопис / Хмельн. ун-т упр. та права. - Хмельницький, 2012. – № 1. – С. 599-612.
9. Екологічне право України: підручник / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за ред. І. І. Каракаша. - О. : Фенікс, 2012. - 788 с.
10. Шмандій В.М., Клименко М.О., Голік Ю.С., Прищепя А.М., Бахарєв В.С., Харламова О.В. Екологічна безпека. Підручник - Херсон: Олді-плюс, 2013.– 366 с.
11. Основи екології : підручник / Я.Б. Олійник, П.Г. Шищенко, О.П. Гавриленко. — К. : Знання, 2012. — 558 с.
12. Соломенко Л.І., Боголюбов В.М. Загальна екологія: навчальний посібник. – Херсон, 2012. -113 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: фундаментом всієї сукупності юридичних наук виступають теоретичні основи будь-якої галузі права, тому саме вивчення предмету, методу, об'єктів, суб'єктів та принципів екологічного права є обов'язковим для отримання повноцінної юридичної освіти. Слухачи повинні для себе окреслити коло відносин, які регулюються нормами екологічного права, сформулювати уявлення про засади еколого-правових понять та відносин.

ВСТУП

Екологічні відносини — одна з найважливіших складових суспільних відносин. Вони виникають між окремими суб'єктами і з приводу надзвичайно важливих об'єктів. Екологічні відносини складаються між суспільством і природою, між людиною та навколишнім середовищем. Об'єктами екологічних відносин є природні багатства: земля, її надра, води, ліси, атмосферне повітря, тваринний світ тощо. Від того, якими будуть екологічні відносини, залежить сьогодення та майбутнє людства.

Проблема взаємодії суспільства й природи має глобальний планетарний характер. Зберегти природу в стані, придатному для життя людини, можна тільки загальними зусиллями населення всієї Землі. Тому кожна країна зобов'язана берегти природу та нести моральну відповідальність перед усім світом за її належну охорону.

У забезпеченні раціонального використання, охорони і відтворення природних багатств важливе місце посідають правові засоби. В юридичних і деяких інших навчальних закладах вони вивчаються у навчальному предметі «Екологічне право України».

Екологічне право націлене на створення найбільш сприятливих умов для життя, праці та відпочинку громадян. Це життєдайна і життєзберігаюча галузь права, її значення для життя і діяльності людини і всього суспільства важко переоцінити. Найвищу мету соціальної політики нашої держави — турботу про життя і здоров'я людини — ця галузь права спроможна втілити в життя.

Велике і гуманне покликання екологічного права стимулює до його сумлінного вивчення, ґрунтовного опанування необхідними екологічними знаннями. Екологічна освіта потрібна всім громадянам України, а особливо працівникам правоохоронних органів, які забезпечують виконання еколого-правових актів і норм.

Вивчення екологічного права з урахуванням професійної направленості працівників ОВС підвищує як загальний, так і професійний рівень підготовки слухачів, що забезпечує максимальну ефективність навчання.

I. ПРЕДМЕТ І ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Розпочинаючи вивчення будь-якої галузі права, треба перш за все усвідомити, що є її предметом, з'ясувати коло і характер тих суспільних відносин, які регулюються цією галуззю права.

Предметом екологічного права є суспільні екологічні відносини, що складаються з приводу використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища.

Екологія — це наука, яка вивчає проблеми взаємодії живих організмів з тим природним середовищем, в якому вони перебувають. Екологія вивчає питання взаємодії людини і природи, взаємодії суспільства і природи, тобто ті екологічні відносини, які регулюються і охороняються нормами права. Система таких норм і складає екологічне право.

Екологічне право України — молода галузь права. Юридичною базою його розвитку є екологічне законодавство, яке почало швидко розвиватися ще за часів Радянського Союзу. Екологічне законодавство сучасної України повніше відбиває конкретні природні умови і потреби регіону, що робить його більш дійовим.

ВИСНОКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Екологічні відносини за своїм змістом є різноманітними, але взаємопов'язаними та єдиними. Їх єдність обумовлена зв'язком усіх природних об'єктів між собою, внаслідок чого існує єдина екологічна система. Поряд з тим єдність екологічних відносин не виключає існування їх різновидів, обумовлених екологічними факторами. Зокрема, природні об'єкти (земля, води, рослинний світ, ліси, надра, фауна, атмосферне повітря та ін.) за своїми природничими характеристиками відрізняються один від одного. Через це виникають різновиди єдиних екологічних відносин: земельні, водні, флористичні, фауністичні, атмосфероповітряні та інші відносини, що обумовлює необхідність визначення їх правових форм. Диференціація екологічних відносин за основними

природними об'єктами не відмінняє єдності екологічних відносин, їх предметної цілісності.

II. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ І ЗАВДАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Принципи екологічного права реалізуються в його конкретних нормах, визначають їх зміст або зміст його окремих інститутів. Кожний принцип посідає своє чільне місце в структурі та змісті екологічного права і має свої особливості.

До основних принципів екологічного права відносять:

1. принцип переваги державної власності на землю, воду, ліси, надра землі та інші об'єкти природи;
2. принцип державного управління природокористуванням і охороною природи;
3. принцип поєднання раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;
4. принцип комплексного підходу до природокористування і природоохорони;
5. принцип поєднання заходів щодо стимулювання і відповідальності у справі використання та охорони природних ресурсів;
6. принцип законності в екологічних відносинах.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Принципи екологічного права — це головні, основоположні правила, які визначають загальну спрямованість і найсуттєвіші риси правового регулювання екологічних суспільних відносин.

III. СИСТЕМА КУРСУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ТА ЙОГО МІСЦЕ СЕРЕД ІНШИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА

Систему екологічного права як навчального предмета складає науково обґрунтована послідовність інститутів екологічного права. Правовий інститут в екологічному праві являє собою відособлену групу юридичних норм, що регулюють однорідні екологічні відносини.

Навчальний курс екологічного права України складається з двох частин: загальної й особливої.

Загальна частина містить норми, які характерні для всіх інститутів екологічного права, незалежно від того, до якої частини курсу ці інститути відносяться — загальної чи особливої. До них відносяться норми, що визначають предмет, принципи і функції екологічного права, його пріоритети, загальні правила користування природними ресурсами, правові форми охорони навколишнього природного середовища, основи управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища, механізм реалізації екологічного права.

Особлива частина екологічного права містить норми, які характерні для окремо взятих інститутів екологічного права, спрямовані на охорону земель, вод, лісів, надр землі, тваринного світу, атмосферного повітря тощо.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Роль і значення екологічного права величезні. Зокрема, його норми відіграють надзвичайно велику роль у задоволенні багатогранних насущних потреб нашого суспільства. Вирішення простих і найскладніших господарських завдань тісно пов'язане з використанням і охороною природних ресурсів.

IV. ДЖЕРЕЛА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Під джерелами права слід розуміти нормативні акти, які є юридичною базою для регулювання суспільних відносин. Джерела права розраховані, як правило, на тривалий термін застосування і охоплюють інтереси багатьох учасників суспільних відносин.

Джерела екологічного права послідовно виражають і закріплюють екологічну політику України, сприяють її розвитку. Основним джерелом екологічного права України є Конституція, яка має вищу юридичну силу і закріплює основи екологічного права. «Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, — зазначено у ст. 16 Конституції, — є обов'язком держави». Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Основний Закон покладає на всіх громадян нашої країни обов'язок берегти природу та її багатства.

У Конституції зосереджені основоположні правові норми, які забезпечують механізм ефективного використання й охорони земель, надр, вод, лісів, всієї природи.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Джерела екологічного права є багатогранними, що впливає з їх призначення у регулюванні як загальних, так і численних конкретних питань охорони навколишнього природного середовища з використанням різноманітних правових засобів впливу на усіх рівнях.

V. РОЛЬ ОВС У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Найбільші можливості активно впливати на стан охорони навколишнього природного середовища має міліція. Як відомо, ця складова частина ОВС відповідно до Закону України «Про національну поліцію» виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінальну процесуальну, виконавчу та охоронну функції, що дає можливість здійснювати широкі екологоохоронні дії.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ

Екологічне законодавство є правовою основою діяльності органів внутрішніх справ у галузі охорони природи. У законодавчих актах визначені об'єкти природи, які підлягають охороні; заходи, що спрямовані на їх охорону; юридична відповідальність за порушення природоохоронних норм; профілактичні заходи та ін.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, можна підвести наступні підсумки:

1. Право займає одне з провідних місць у правовій системі України. Екологічна ситуація в нашій державі дуже складна, ще й досі даються взнаки наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС, недостатньо вживається заходів щодо охорони та раціональної експлуатації лісів, надр, землі та інших природних ресурсів, які становлять національне багатство України, слугують задоволенню економічних потреб та екологічних інтересів людини і суспільства. Екологічне право встановлює правові рамки суспільних відносин з приводу використання та охорони природних об'єктів. Екологічні норми повинні забезпечити гармонійну взаємодію людини і природи, збереження навколишнього природного середовища, здоров'я нинішнього і майбутніх поколінь.

2. Вивчення екологічного права є важливою складовою професійної підготовки юриста, оскільки практика застосування еколого-правових норм у різних сферах суспільного життя висуває багато проблем, які ускладнюються специфікою екологічних правовідносин, недосконалим правовим регулюванням та іншими факторами. Предметом навчальної дисципліни «Екологічне право» є однойменна галузь права та законодавства, а також практика реалізації еколого-правових норм різноманітними суб'єктами.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

В ході самостійної підготовки насамперед важливим є з'ясування місця та ролі екологічного права як галузі права, для чого необхідно розглянути різноманітні підходи науковців до цієї проблематики (які вважають екологічне право комплексною галуззю права, а які – самостійною), на підставі чого обґрунтувати власну позицію, охарактеризувати предмет та методи в екологічному праві. Крім того, слід зупинитися на джерелах екологічного права, в системі яких особливе місце посідають міжнародно-правові договори

При розгляді питання про систему слід виходити з того, що екологічне право складається з двох частин: загальної та особливої.

Вивчаючи питання про предмет екологічного права, яким виступають відносини в галузі взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем, необхідно пам'ятати, що екологічні відносини за своїм змістом є різноманітними, але взаємопов'язаними та єдиними, їх єдність обумовлена зв'язком усіх природних об'єктів між собою, внаслідок чого існує єдина екологічна система.

Вивчення принципів екологічного права має ґрунтуватися, з одного боку, на аналізі норм екологічного законодавства, насамперед ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», з іншого боку – на наукових підходах.

**ТЕМА № 2. ПОНЯТТЯ «ПРАВО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ».
УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ
ДОВКІЛЯ В УКРАЇНІ**
(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Рекомендована література

Вступ

- 1** Поняття «право природокористування». Зміст правового забезпечення раціонального природокористування
- 2** Законодавчі засади раціонального природокористування
- 3.** Державне управління природокористуванням в Україні
- 4** Органи управління природокористуванням та їх компетенція
- 5** Діяльність органів внутрішніх справ щодо забезпечення управління у сфері екології

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41
3. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Шуміло [та ін.]; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ . – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.
4. Гетьман А.П. Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.
5. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 верес 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.
6. Кичигин Н. В. Экологическое право : краткий курс лекций / Н. В. Кичигин, М. В. Пономарев, Н. И. Хлуденева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 217 с.
7. Лозінська С. В.Європейська екологічна політика та її вплив на реформування законодавства України про охорону навколишнього природного середовища / С. В. Лозінська, Н. І. Чудик-Білоусова // Університетські наукові записки : часопис / Хмельн. ун-т упр. та права. - Хмельницький, 2012. – № 1. – С. 599-612.
8. Екологічне право України: підручник / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за ред. І. І. Каракаша. - О. : Фенікс, 2012. - 788 с.
9. Шмандій В.М., Клименко М.О., Голік Ю.С., Прищепка А.М., Бахарев В.С., Харламова О.В. Екологічна безпека. Підручник - Херсон: Олді-плюс, 2013.– 366 с.
10. Основи екології : підручник / Я.Б. Олійник, П.Г. Шищенко, О.П. Гавриленко. — К. : Знання, 2012. — 558 с.
11. Соломенко Л.І., Боголюбов В.М. Загальна екологія: навчальний посібник. – Херсон, 2012. -113 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: визначити поняття, ознаки та зміст раціонального природокористування та державного, громадського, спеціального управління в галузі екології.

Раціональне природокористування та управління повинні здійснюватись на науково-обґрунтованих засадах, з обов'язковим врахуванням об'єктивних екологічних законів, саме тому курсантам необхідно знати систему органів управління, організацію самоврядування в галузі екології, визначити їх компетенцію.

Слід запам'ятати функції управління в галузі екології та їх класифікацію (облік, прогнозування, планування, контроль та нагляд, екологічна експертиза, стандартизація і нормування, ліцензування, інформаційне забезпечення, розподіл і перерозподіл природних ресурсів).

ВСТУП

Раціональне природокористування вимагає комплексного підходу до використання природних багатств. Це обумовлюється тим, що вони залежать одне від одного і неправильне використання одних може нанести шкоду іншим. Однією з основних умов, яка гарантує раціональне природокористування, є адекватний організаційний (управлінський) механізм.

Процес управління взагалі — це цілеспрямований вплив з метою впорядкування, функціонування будь-яких систем, підтримка режиму їх діяльності, спрямована на реалізацію завдань і цілей даної системи.

Управління в галузі екології — це цілеспрямована діяльність компетентних органів та уповноважених посадових осіб, мета якої — реалізація екологічного законодавства і забезпечення виконання його вимог. Це процес регулювання за допомогою правових норм правовідносин у галузі екології, спрямований на забезпечення раціонального і ефективного використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій щодо охорони навколишнього природного середовища, попередження погіршення екологічного стану,

запобігання екологічним правопорушенням та захисту екологічних прав всіх суб'єктів.

І. ПОНЯТТЯ «ПРАВО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ». ЗМІСТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Право природокористування — один з головних інститутів екологічного права, який містить правові норми, що регулюють раціональне використання природних об'єктів.

Природокористування має свої певні види, зокрема: землекористування, водокористування, лісокористування, користування надрами, атмосферним повітрям, тваринним світом та природно-заповідним фондом.

У свою чергу кожний з цих видів має свою мету, яка визначена земельним, водним, лісним законодавством, законодавством про надра, про охорону тваринного світу та іншим спеціальним законодавством.

Землі використовуються для ведення сільського господарства, розміщення і розвитку населених пунктів, підприємств промисловості, транспорту, зв'язку та інших цілей.

Водні об'єкти надаються в користування для задоволення питних та побутових потреб населення, для виробничих потреб промисловості, сільського господарства, спортивно-оздоровчих цілей, риборозведення і рибальства.

Ліси за своїм призначенням та місцем розташування виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні), естетичні, виховні та інші функції, задовольняють певні потреби в деревині тощо.

Надра використовуються для видобування корисних копалин, будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, задоволення інших потреб.

Об'єкти тваринного світу використовуються для мисливства, рибальства, в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях.

Атмосферне повітря використовується для дихання і для виробничих цілей. Різними цілями характеризується використання об'єктів природо-заповідного фонду.

ВИСНОКИ ДО ПИТАННЯ

Раціональне природокористування — теоретична і практична основа вирішення багатьох проблем в екологічних відносинах. Тому глибоке вивчення цього провідного інституту екологічного права і його дослідження в наукових роботах має особливе значення.

Раціональне використання природних ресурсів — категорія насамперед економічна. Воно спрямоване на досягнення певних економічних інтересів і стосується всіх галузей народного господарства. Якщо раціональне природокористування знаходить правове закріплення і регулювання, воно стає юридичною категорією.

II. ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Найважливіші принципи і форми раціонального використання природних ресурсів закріплені в Конституції України та відповідних законодавчих актах, зокрема, Законах України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ», «Про охорону атмосферного повітря», «Про рослинний світ»; Земельному, Водному і Лісовому кодексах, Кодексі про надра та інших правових актах, спрямованих на регулювання екологічних відносин в Україні.

Відомчі органи укомплектовані, як правило, висококваліфікованими спеціалістами у своїй галузі, вони здатні розробляти і приймати найдоцільніші нормативні акти, спрямовані на забезпечення правильного використання природних багатств.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Отже, створення правових норм раціонального використання природних ресурсів, безперечно, відіграє важливу роль, але воно не вирішує всіх проблем. Наше суспільство ще не досягло того ступеня розвитку, коли приписи правових актів переростають у глибокі особисті переконання кожного, а додержання правових норм стає звичкою всіх людей. Тому має відбуватись активна організаційна робота щодо втілення вимог закону в життя. Недостатньо розробити і прийняти закон, необхідно забезпечити його виконання, щоб досягти справді раціонального природокористування.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ В УКРАЇНІ

Державне управління природокористуванням — це виконавчо-розпорядча діяльність державних органів, спрямована на забезпечення раціонального природокористування і ефективної природоохорони. Державне управління полягає в організації належних природокористування і природоохорони.

Розрізняють два види державного управління: загальнодержавне і відомче.

Загальнодержавне управління має територіальний характер. Воно розповсюджується на всіх природокористувачів і всі об'єкти природи в межах держави в цілому або певної адміністративно-територіальної одиниці. Наприклад, загальнодержавне управління здійснює КМУ, виконавчий орган обласної Ради народних депутатів на підлеглий йому території.

Відомче управління розповсюджує свої дії лише на певний об'єкт природи: землю, води, ліс тощо. Воно не пов'язане з адміністративно-територіальним розподілом, а розповсюджується на природокористування певним природним ресурсом, незалежно від того, на території якої області він знаходиться. Так, відомче управління лісами здійснює Державний комітет лісового господарства України та його органи на місцях. В основі державного управління лежить законодавча діяльність, яка створює нормативну базу для діяльності органів держави з виконання управлінських функцій у галузі природокористування і природоохорони.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Управління в галузі екології здійснюється з різних підходів: з позицій безпосередньої чи представницької демократії або з позицій владного

розпорядження держави як єдиного і повноважного виразника волі народу — власника всіх природних багатств країни.

Управління у галузі екології повинно здійснюватись на науково - обґрунтованих засадах, з обов'язковим врахуванням об'єктивних екологічних законів, оскільки порушення механізму їх дії може спричинити порушення екологічного балансу природних систем і тим самим призвести до неворотних змін та руйнування екологічного благополуччя.

IV. ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ ТА ЇХ КОМПЕТЕНЦІЯ

Державне управління у сфері використання й охорони навколишнього природного середовища здійснюють ВРУ, КМУ, місцеві Ради народних депутатів та їх виконавчі органи, а також спеціально вповноважені на те державні органи і громадські організації.

Кожний із зазначених органів здійснює управління в межах своєї компетенції та притаманними йому методами. Вищі органи державної влади і управління приймають закони, постанови, інші правові акти, спрямовані на забезпечення раціонального використання і охорону природних ресурсів. Місцеві органи державної влади і управління приймають свої природоохоронні акти і контролюють виконання законодавчих актів, прийнятих вищими органами влади у цій галузі.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Система органів управління — це сукупність господарських установ, організацій, підрозділів, об'єднаних у певній підпорядкованості спільною метою їх діяльності та наділених для її досягнення певними повноваженнями з вимогою виконання відповідних функцій.

Система органів управління в галузі екології — це сукупність державних і громадських юридичне самостійних установ і організацій, уповноважених на виконання функцій щодо ефективного використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Організаційна (управлінська) структура системи управління в галузі екології включає органи різного рівня державного (в тому числі місцевого, регіонального) і громадського управління.

Органи державного управління залежно від їх компетенції поділяються на органи загального державного управління і органи спеціального державного управління.

Органи загального державного управління — це уповноважені законодавчими актами органи державної виконавчої влади, до повноважень яких серед інших відносяться і повноваження в галузі екології. Вони здійснюють комплексне державне екологічне управління.

V. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ

Діяльність органів внутрішніх справ щодо забезпечення управління у сфері екології обумовлюється їх правовим положенням, основними завданнями, обов'язками і наданими їм правами. Будучи складовою частиною системи органів державного управління, вони спроможні виконувати певною мірою функції як загальнодержавного, так і відомчого управління.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ

Ефективність складного процесу управління у сфері екології залежить від наявності людських, матеріальних, організаційних факторів та безлічі інших чинників, серед яких слід виділити професіоналізм і сумлінність.

Ефективне управління неможливе без високого професіоналізму, дисципліни, відповідальності, чіткої організації управлінських відносин, суворого виконання правил і процедур управлінського процесу, неухильного дотримання принципів законності.

Діяльність органів внутрішніх справ спрямована на підвищення ефективності управління у сфері екології.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, змістом відносин природокористування є взаємні права та обов'язки природокористувачів. У системі прав та обов'язків природокористувачів можна виділяти загальні та спеціальні права та обов'язки.

Загальні права та обов'язки — це такі, що властиві всім суб'єктам природокористування незалежно від видів об'єктів.

Спеціальні права та обов'язки визначаються в залежності від природного об'єкта і належать користувачам тільки конкретного природного об'єкта (землі, надр, вод тощо).

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінару доцільно повторити теми з курсів конституційного та адміністративного права, а також загальні цивільно-правові положення щодо права власності права України.

Слід звернути увагу на аналіз термінології, що використовується в нормативно-правових актах, які регулюють відносини природокористування. Так, в екологічному законодавстві застосовуються терміни “використання” природних ресурсів і “користування” природними ресурсами. Термін “використання” природних ресурсів за змістом ширший, ніж “користування”, він охоплює випадки експлуатації природних ресурсів як на праві дозвільного природокористування, оренди, обмежених речових прав (емфітевзис, суперфіцій, сервітут), так і на праві власності. Термін “користування” позначає використання природних об'єктів особами, що не є їхніми власниками.

Право природокористування виникає з приводу використання різних екологічних об'єктів. Ними можуть бути конкретні природні об'єкти, їх складові частини, які піддаються або не піддаються індивідуалізації, окремі властивості і якості цих об'єктів природи.

Важливим блоком питань теми, що розглядається, є коло підстав виникнення і припинення права природокористування, підстав зміни умов природокористування та обмеження прав природокористувачів. Особливу увагу слід звернути на процесуальний аспект виникнення права природокористування та компетенцію суб'єктів, наділених повноваженнями передавати природні об'єкти в користування.

Загальна характеристика управління у в галузі охорони навколишнього природного середовища передбачає розгляд поняття управління, об'єктів і суб'єктів управлінської діяльності, методів, принципів її здійснення та видів управління в сфері екології.

Необхідно пам'ятати, що система органів державного управління в сфері екології базується на загальновизнаному в теорії управління поділі на органи державного управління загальної компетенції та органи державного управління спеціальної компетенції в сфері охорони навколишнього природного середовища й використання природних об'єктів. У рамках першої групи слід проаналізувати повноваження ВРУ, Президента України, КМУ, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Розгляд органів спеціальної компетенції потрібно розпочинати зі структури, завдань і повноваження Міністерства екології і природних ресурсів України та його органів на місцях. Крім того, до органів спеціальної компетенції включаються органи державного управління в сфері використання та охорони земель, вод, надр, лісів, тваринного світу, атмосферного повітря, територій і об'єктів природного заповідного фонду. Необхідно також з'ясувати міжгалузеву компетенцію інших центральних органів виконавчої влади, що мають повноваження в сфері охорони довкілля.

Вивчення правового регулювання громадської управлінської діяльності в сфері охорони навколишнього природного середовища доцільно розпочинати з відповідних статей Конституції України, законів «Про громадські об'єднання» та «Про охорону навколишнього природного середовища». Крім того, слід

ознайомитися з міжнародно-правовим регулюванням участі громадськості в процесі прийняття рішень, що стосуються довкілля, а також із діяльністю громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища.

Щодо розгляду питання функцій управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, потрібно визначитися з поняттям функцій управління та їх класифікацією, а також окремо провести аналіз кожної групи функцій, в ході якого зупинитися на понятті, меті, завданнях, суб'єктах та об'єктах, а також процесуальному порядку здійснення кожної функції.

**ТЕМА № 3. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОХОРОНИ
ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ**

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Рекомендована література

Вступ

1. Земля як об'єкт охорони та використання
2. Організаційно-правові заходи охорони земель
3. Юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону та використання земель
4. Роль органів Національної поліції у забезпеченні охорони земель

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // ВВР України, 2015, № 40-41, ст.379
4. Закон України "Про курорти" від 05.10.2000 р. // ВВР України. - 2000. - № 50. - Ст. 435.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // ВВРУкраїнської РСР. - 1984. - Додаток до № 51. - Ст. 1122.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // ВВРУкраїни. - 2001. - № 25. - Ст. 131.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // ВВРУкраїни. - 2003. - № 40. - Ст. 356.
8. Бондарчук Н.В. Природоохоронне законодавство та екологічне право: навч. посібник // Н. В. Бондарчук – Ж.: Вид-во ЖНАЕУ, 2015. – 276 с.
9. [Гетьман А.П.](#) Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.
10. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / [О. М. Шуміло](#) [та ін.]; [Харківський нац. ун-т внутрішніх справ.](#) – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.
11. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 верес 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.
12. Збалансоване використання земельних ресурсів: навч. посіб. для підгот. фахівців напряму 6.040106 "Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування" у ВНЗ II-IV рівнів акредитації / Клименко М. О., Борисюк Б. В., Колесник Т. М. - Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. - 552 с. (гриф МОН України).

13. Кичигин Н. В. Экологическое право : краткий курс лекций / Н. В. Кичигин, М. В. Пономарев, Н. И. Хлуденева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 217 с.
14. Екологічне право України: підручник / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за ред. І. І. Каракаша. - О. : Фенікс, 2012. - 788 с.
15. Шмандій В.М., Клименко М.О., Голік Ю.С., Прищепя А.М., Бахарев В.С., Харламова О.В. Екологічна безпека. Підручник - Херсон: Олді-плюс, 2013.– 366 с.
16. Основи екології : підручник / Я.Б. Олійник, П.Г. Шищенко, О.П. Гавриленко. — К. : Знання, 2012. — 558 с.
17. Соломенко Л.І., Боголюбов В.М. Загальна екологія: навчальний посібник. – Херсон, 2012. -113 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: визначити поняття і значення правової охорони земель. Зобразити та дослідити організаційно-правові заходи охорони земель. Схарактеризувати види відповідальності за порушення земельного законодавства та визначити роль органів Національної поліції в охороні земель.

ВСТУП

Земля — найперше і найголовніше джерело багатства: верхній найродючіший шар землі (*грунт*) є базою розвитку сільського і лісового господарства; в надрах землі знаходяться величезні запаси корисних копалин; *вода*, без якої взагалі неможливе життя, також органічно пов'язана із землею. Нарешті, *земля* є просторовим базисом розміщення заводів і фабрик, залізниць і автомобільних доріг, аеродромів, міст і сіл з їх науковими, навчальними і культурно-виховними центрами.

Земля є основою розвитку виробничих сил України в інтересах усього її народу, матеріальною умовою будь-якого процесу виробництва і загальним знаряддям праці. Це найголовніший природний ресурс, глобальний нагромаджувач сонячної енергії, основа життя рослин, тварин і людей. Навкруги нас немає нічого більш вічного, необхідного і незамінного, ніж земля.

Про величезне значення землі говорить і те, що вона не є продуктом людської праці, вона — творіння самої природи, а тому збільшити запаси земельних ресурсів за бажанням чи потребою людини неможливо. Просторова обмеженість землі не може бути усунена людьми. Ця особливість землі повинна завжди враховуватися людиною, що відіграватиме позитивну роль у її збереженні.

Значення проблеми охорони земель зростає, якщо врахувати, що охорона земель є важливою складовою частиною охорони навколишнього природного середовища. У природі все взаємопов'язане, від стану одних об'єктів природи залежить стан інших. Саме землі належить головна роль у взаємодії природних ресурсів. Від стану охорони земель багато в чому залежить охорона всіх інших об'єктів природи: лісів, вод, надр, тваринного світу, атмосферного повітря. Отже,

зміцнення охорони земель — це важливий крок до подолання екологічної кризи, в якій опинилася Україна.

Охорона земель разом з тим є охороною земельних прав власників землі та землекористувачів. Ці питання настільки тісно пов'язані, що практично є єдиним цілим.

Все це вимагає особливої уваги до проблеми раціонального використання і охорони земель.

I. ЗЕМЛЯ ЯК ОБ'ЄКТ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Земля виконує три важливі функції, які є ключовими для нормальної життєдіяльності суспільства, а саме економічну, соціальну та екологічну.

Економічна функція землі полягає в тому, що земля є важливим матеріальним ресурсом, відіграючи роль основного засобу виробництва в сільському господарстві та слугуючи просторовим базисом для розвитку інших галузей економіки.

Соціальне значення землі полягає в тому, що вона є місцем проживання всього людства.

Екологічна функція землі проявляється у тому, що земля є центральним, ресурсом екологічної системи, який значною мірою зумовлює функціональну стійкість як цієї системи в цілому, так і окремих елементів природного середовища.

Конституція України проголошує землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Це положення Основного Закону відображено і деталізовано в Земельному кодексі України та інших актах земельного законодавства. Так, ст. 5 кодексу встановлено, що земельне законодавство базується на таких «землеохоронних» принципах, як забезпечення раціонального використання та охорони земель та пріоритетності вимог екологічної безпеки. Це означає, що головним завданням ЗК України у галузі регулювання земельних відносин є охорона земель.

ВИСНОКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Отже, міцність правової охорони земель однаковою мірою залежить від: якості та своєчасності розробки і прийняття правових актів і норм, направлених на охорону земель; забезпечення проведення їх у життя; міри стимулювання належної поведінки суб'єктів земельних відносин; створення умов, які б виключали порушення земельного законодавства; неухильного втілення в життя принципу неминучості відповідальності за вчинене правопорушення. Лише у взаємодії названі заходи складають поняття правової охорони земель.

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

У системі заходів, спрямованих на охорону земель, важливе місце посідають організаційно-правові.

Як відомо, організаційно-правові заходи охорони надходять від органів державної влади і управління, правоохоронних органів, самих землевласників і землекористувачів. Вони вирішують завдання охорони земель у специфічних, властивих їм формах, відповідно до місця призначення даного виду органів у державній і господарській системі.

Вищі органи державної влади і управління вирішують це завдання шляхом активної законодавчої діяльності:

а) законодавчі акти, що перестали відповідати охороні земель, замінюють новими;

б) приймають нормативно-правові акти з тих питань охорони земель, що раніше не були урегульовані в правовому відношенні.

Земельним законодавством передбачено такий захід охорони земель, як відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам і втрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, посиленню охорони земель чималою мірою сприятимуть розроблення і прийняття в районах і областях комплексного перспективного плану підвищення рівня землекористування і охорони земель, що значно поживить і конкретизує роботу місцевих Рад щодо поліпшення використання земель і забезпечення їх охорони, зробить їхню діяльність більш предметною і цілеспрямованою.

ІІІ. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Порушення земельного правопорядку, невиконання або неналежне виконання земельно-правових вимог негативно відбиваються на використанні та охороні земель. Важливим елементом правового забезпечення раціонального використання та охорони земель, захисту прав і законних інтересів власників землі, землекористувачів, в тому числі орендарів, є застосування правових засобів впливу, спрямованих на усунення порушень земельного законодавства і припинення їх появи в майбутньому, відновлення порушеного права та притягнення винних у вчиненні земельних правопорушень до юридичної відповідальності.

Правовою підставою для застосування заходів впливу та притягнення до юридичної відповідальності є вчинення земельного правопорушення, яке являє собою винну протиправну дію або бездіяльність.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Отже, при розгляді справ про відшкодування шкоди, заподіяної земельними правопорушеннями, необхідно в кожному випадку з'ясувати характер виниклих відносин і нормативні акти, якими вони регулюються. Якщо є нормативний акт, що передбачає відповідальність за той або інший вид правопорушення, варто керуватися цим актом, а за відсутності такого — загальними нормами земельного, цивільного, трудового законодавства залежно від обставин, за яких була заподіяна шкода.

IV. РОЛЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Органи Національної поліції здійснюють охорону земель у процесі виконання своїх основних завдань та обов'язків:

- а) захищаючи право власності від злочинних посягань;
- б) обороняючи право і законні інтереси підприємств, організацій і громадян;
- в) сприяючи (у межах своєї компетенції) державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Захист права власності від злочинних посягань — одне із основних завдань органів Національної поліції, що включає в себе і захист права власності на землю, причому незалежно від форми власності (державної, колективної чи приватної), оскільки всі вони є рівноправними.

Органи Національної поліції згідно з чинним законодавством охороняють права і законні інтереси юридичних і фізичних осіб, у тому числі права землевласників і землекористувачів. Власники земельних ділянок і землекористувачі поряд з іншими правами мають, зокрема, право власності на вироблену сільськогосподарську продукцію і доходи від її реалізації, посіви і посадки сільськогосподарських культур і насаджень. На жаль, саме ці їхні права найчастіше порушуються злочинними та іншими протизаконними діями. Зрозуміло, що такі дії не можуть залишатися поза увагою органів Національної поліції.

Як відомо, органи Національної поліції сприяють у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків. Стосовно землевласників і землекористувачів це означає, що органи Національної поліції сприяють їм належно виконувати обов'язки щодо раціонального використання і охорони

земель, приймають активну участь у підготовці питань використання охорони земель для розгляду на сесіях місцевих Рад народних депутатів та їх виконкомах, вносять пропозиції сільськогосподарським і землевпорядним органам щодо усунення виявлених недоліків у галузі землекористування і охорони земель.

Використовуючи надані їм повноваження, органи Національної поліції припиняють і розкривають правопорушення, застосовуючи до винних осіб законні міри державного впливу, здійснюють розслідування кримінальних справ, пов'язаних із самовільним захопленням, обміном, купівлею-продажем земельних ділянок або іншими діями, що порушують закони про землю, проводять значну роботу щодо запобігання порушенням земельного законодавства.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Отже, належне використання відведених ОНП земель, їх охорона від ерозії, засмічення і забруднення — є внеском у вирішення загальної проблеми охорони земель.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, проблема охорони земель вирішується різними шляхами і засобами, зокрема правовими. Можливості права великі. Воно визначає правовий режим усіх складових частин єдиного земельного фонду України; закріплює права і обов'язки землевласників і землекористувачів; передбачає економічні і організаційні заходи охорони земель; узаконює здійснення контролю за використанням і охороною земель; передбачає відповідальність за порушення земельного законодавства; регулює інші питання раціонального використання і охорони земель.

При вирішенні теоретичних і практичних питань охорони земель треба виходити з того, що забезпечення їх охорони — це конституційна вимога. У ст. 14 Конституції України записано: «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави».

Надійна охорона земель і раціональне їх використання — це ключ до вирішення продовольчої проблеми, гарантія забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості — сировиною, важливий крок до подолання економічної та екологічної кризи.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Готуючись до семінару, необхідно звернути увагу на ключові поняття вказаної теми та засвоїти їх. При відповіді на семінарському занятті слід будувати свій виступ так, щоб в ньому містились: чітке формулювання теоретичних положень, обґрунтування цих положень і розкриття їх найбільш характерних ознак і властивостей; аргументація та ілюстрація теоретичних положень конкретними прикладами з юридичної практики; обґрунтовані висновки.

**ТЕМА № 1 Поняття, предмет та система джерел екологічного права
України**

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Рекомендована література

Вступ

1 Предмет і поняття екологічного права

2 Основні принципи і завдання екологічного права

3. Система курсу екологічного права та його місце серед інших галузей права

4. Джерела екологічного права

5. Роль ОНП у забезпеченні реалізації екологічного права

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // ВВР України, 2015, № 40-41, ст.379
4. Бондарчук Н.В. Природоохоронне законодавство та екологічне право: навч. посібник // Н. В. Бондарчук – Ж.: Вид-во ЖНАЕУ, 2015. – 276 с.
5. Гетьман А.П. Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.
6. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Шуміло [та ін.]; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ . – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.
7. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 верес 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.
8. Кичигин Н. В. Экологическое право : краткий курс лекций / Н. В. Кичигин, М. В. Пономарев, Н. И. Хлуденева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 217 с.
9. Лозінська С. В.Європейська екологічна політика та її вплив на реформування законодавства України про охорону навколишнього природного середовища / С. В. Лозінська, Н. І. Чудик-Білоусова // Університетські наукові записки : часопис / Хмельн. ун-т упр. та права. - Хмельницький, 2012. – № 1. – С. 599-612.
10. Екологічне право України: підручник / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за ред. І. І. Каракаша. - О. : Фенікс, 2012. - 788 с.
11. Шмандій В.М., Клименко М.О., Голік Ю.С., Прищепя А.М., Бахарев В.С., Харламова О.В. Екологічна безпека. Підручник - Херсон: Олді-плюс, 2013.– 366 с.
12. Основи екології : підручник / Я.Б. Олійник, П.Г. Шищенко, О.П. Гавриленко. — К. : Знання, 2012. — 558 с.
13. Соломенко Л.І., Боголюбов В.М. Загальна екологія: навчальний посібник. – Херсон, 2012. -113 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: фундаментом всієї сукупності юридичних наук виступають теоретичні основи будь-якої галузі права, тому саме вивчення предмету, методу, об'єктів, суб'єктів та принципів екологічного права є обов'язковим для отримання повноцінної юридичної освіти. Курсанти повинні для себе окреслити коло відносин, які регулюються нормами екологічного права, сформулювати уявлення про засади еколого-правових понять та відносин.

ВСТУП

Екологічні відносини — одна з найважливіших складових суспільних відносин. Вони виникають між окремими суб'єктами і з приводу надзвичайно важливих об'єктів. Екологічні відносини складаються між суспільством і природою, між людиною та навколишнім середовищем. Об'єктами екологічних відносин є природні багатства: земля, її надра, води, ліси, атмосферне повітря, тваринний світ тощо. Від того, якими будуть екологічні відносини, залежить сьогодення та майбутнє людства.

Проблема взаємодії суспільства й природи має глобальний планетарний характер. Зберегти природу в стані, придатному для життя людини, можна тільки загальними зусиллями населення всієї Землі. Тому кожна країна зобов'язана берегти природу та нести моральну відповідальність перед усім світом за її належну охорону.

У забезпеченні раціонального використання, охорони і відтворення природних багатств важливе місце посідають правові засоби. В юридичних і деяких інших навчальних закладах вони вивчаються у навчальному предметі «Екологічне право України».

Екологічне право націлене на створення найбільш сприятливих умов для життя, праці та відпочинку громадян. Це життєдайна і життєзберігаюча галузь права, її значення для життя і діяльності людини і всього суспільства важко переоцінити. Найвищу мету соціальної політики нашої держави — турботу про життя і здоров'я людини — ця галузь права спроможна втілити в життя.

Велике і гуманне покликання екологічного права стимулює до його сумлінного вивчення, ґрунтовного опанування необхідними екологічними знаннями. Екологічна освіта потрібна всім громадянам України, а особливо працівникам правоохоронних органів, які забезпечують виконання еколого-правових актів і норм.

Вивчення екологічного права з урахуванням професійної направленості працівників ОНП підвищує як загальний, так і професійний рівень підготовки слухачів, що забезпечує максимальну ефективність навчання.

І ПИТАННЯ

ПРЕДМЕТ І ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Розпочинаючи вивчення будь-якої галузі права, треба перш за все усвідомити, що є її предметом, з'ясувати коло і характер тих суспільних відносин, які регулюються цією галуззю права.

Предметом екологічного права є суспільні екологічні відносини, що складаються з приводу використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища.

Екологія — це наука, яка вивчає проблеми взаємодії живих організмів з тим природним середовищем, в якому вони перебувають. Екологія вивчає питання взаємодії людини і природи, взаємодії суспільства і природи, тобто ті екологічні відносини, які регулюються і охороняються нормами права. Система таких норм і складає екологічне право.

Екологічне право України — молода галузь права. Юридичною базою його розвитку є екологічне законодавство, яке почало швидко розвиватися ще за часів Радянського Союзу. Екологічне законодавство сучасної України повніше відбиває конкретні природні умови і потреби регіону, що робить його більш дійовим.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Отже, екологічні відносини за своїм змістом є різноманітними, але взаємопов'язаними та єдиними. Їх єдність обумовлена зв'язком усіх природних об'єктів між собою, внаслідок чого існує єдина екологічна система. Поряд з тим єдність екологічних відносин не виключає існування їх різновидів, обумовлених екологічними факторами. Зокрема, природні об'єкти (земля, води, рослинний світ, ліси, надра, фауна, атмосферне повітря та ін.) за своїми природничими характеристиками відрізняються один від одного. Через це виникають різновиди єдиних екологічних відносин: земельні, водні, флористичні, фауністичні, атмосферо повітряні та інші відносини,

що обумовлює необхідність визначення їх правових форм. Диференціація екологічних відносин за основними природними об'єктами не відмінняє єдності екологічних відносин, їх предметної цілісності.

II ПИТАННЯ

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ І ЗАВДАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Принципи екологічного права реалізуються в його конкретних нормах, визначають їх зміст або зміст його окремих інститутів. Кожний принцип посідає своє чільне місце в структурі та змісті екологічного права і має свої особливості.

До основних принципів екологічного права відносять:

1. принцип переваги державної власності на землю, воду, ліси, надра землі та інші об'єкти природи;
2. принцип державного управління природокористуванням і охороною природи;
3. принцип поєднання раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;
4. принцип комплексного підходу до природокористування і природоохорони;
5. принцип поєднання заходів щодо стимулювання і відповідальності у справі використання та охорони природних ресурсів;
6. принцип законності в екологічних відносинах.

Найважливішим принципом, що лежить в основі екологічного права, є принцип переваги державної власності на землю, воду, ліси, надра, інші об'єкти природи, який випливає з Конституції України, Земельного, Водного, Лісового кодексів та інших законодавчих актів, спрямованих на раціональне природокористування і природоохорону. Зокрема, у ст. 4 Земельного кодексу записано: «У державній власності перебувають усі землі України, за винятком земель, переданих у колективну і приватну власність». У ст. 6 Лісового кодексу зазначено: «Всі ліси в Україні є власністю держави». Статті аналогічного змісту є й в інших законодавчих актах.

Підкреслюючи перевагу державної власності на природні ресурси, необхідно зазначити, що екологічне законодавство передбачає в окремих випадках і такі форми власності, як приватна і колективна, які стосуються переважно землі, тваринного світу, природно - заповідного фонду.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Принципи екологічного права — це головні, основоположні правила, які визначають загальну спрямованість і найсуттєвіші риси правового регулювання екологічних суспільних відносин.

III . СИСТЕМА КУРСУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ТА ЙОГО МІСЦЕ СЕРЕД ІНШИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА

Систему екологічного права як навчального предмета складає науково обґрунтована послідовність інститутів екологічного права. Правовий інститут в екологічному праві являє собою відособлену групу юридичних норм, що регулюють однорідні екологічні відносини.

Навчальний курс екологічного права України складається з двох частин: загальної й особливої.

Загальна частина містить норми, які характерні для всіх інститутів екологічного права, незалежно від того, до якої частини курсу ці інститути відносяться — загальної чи особливої. До них відносяться норми, що визначають предмет, принципи і функції екологічного права, його пріоритети, загальні правила користування природними ресурсами, правові форми охорони навколишнього природного середовища, основи управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища, механізм реалізації екологічного права.

Особлива частина екологічного права містить норми, які характерні для окремо взятих інститутів екологічного права, спрямовані на охорону земель, вод, лісів, надр землі, тваринного світу, атмосферного повітря тощо.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Роль і значення екологічного права величезні. Зокрема, його норми відіграють надзвичайно велику роль у задоволенні багатогранних насущних потреб нашого суспільства. Вирішення простих і найскладніших господарських завдань тісно пов'язане з використанням і охороною природних ресурсів.

IV. ДЖЕРЕЛА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Під джерелами права слід розуміти нормативні акти, які є юридичною базою для регулювання суспільних відносин. Джерела права розраховані, як правило, на тривалий термін застосування і охоплюють інтереси багатьох учасників суспільних відносин.

Джерела екологічного права послідовно виражають і закріплюють екологічну політику України, сприяють її розвитку. Основним джерелом екологічного права України є Конституція, яка має вищу юридичну силу і закріплює основи екологічного права. «Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, — зазначено у ст. 16 Конституції, — є обов'язком держави.» Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Основний Закон покладає на всіх громадян нашої країни обов'язок берегти природу та її багатства.

У Конституції зосереджені основоположні правові норми, які забезпечують механізм ефективного використання й охорони земель, надр, вод, лісів, всієї природи.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Джерела екологічного права є багатограними, що впливає з їх призначення у регулюванні як загальних, так і численних конкретних питань охорони навколишнього природного середовища з використанням різноманітних правових засобів впливу на усіх рівнях.

V. РОЛЬ ОНП У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Найбільші можливості активно впливати на стан охорони навколишнього природного середовища має поліція. Як відомо, ця складова частина ОНП відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінальну процесуальну, виконавчу та охоронну функції, що дає можливість здійснювати широкі екологоохоронні дії.

Перш за все природоохоронні дії поліції тісно пов'язані з виконанням ними свого основного завдання — охорони права власності від злочинних посягань та інших правопорушень. Охороняючи право державної власності на землю, води, ліси, атмосферне повітря, тваринний світ і надра, працівники поліції попереджують їх псування, забруднення, пошкодження, знищення, нерациональне використання.

Широке коло природоохоронних заходів тісно пов'язане з виконанням ряду інших обов'язків, покладених на поліцію діючим законодавством. **Згідно зі ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейський зобов'язаний:**

1) неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;

2) професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва;

3) поважати і не порушувати прав і свобод людини;

4) надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я;

5) зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

б) інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді.

Про природоохоронну спроможність поліції свідчать і її повноваження: здійснює контроль у межах своєї компетенції, визначеної законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення; оглядати, з участю адміністрації підприємств, установ і організацій, приміщення, де знаходяться сильнодіючі хімічні отруйні та радіоактивні речовини і матеріали, з метою перевірки додержання правил поводження з ними; вносити відповідним державним органам, громадським об'єднанням або службовим особам, підприємствам, установам, організаціям обов'язкові до розгляду подання про необхідність усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень.

Зважаючи на те, що екологічних правопорушень дуже багато, подання поліції можуть стати ефективним засобом боротьби з ними.

Велику роботу поліція проводить з розкриття екологічних злочинів. Цей обсяг робіт виконують слідчі апарати. Вони борються за повне і швидке розкриття кожного злочину, здійсненого в галузі охорони природи, обов'язкове притягнення до відповідальності винних у цьому осіб. Слідчі зобов'язані виявляти причини і умови, що сприяють скоєнню злочину в сфері охорони природи, і приймати заходи щодо їх усунення, їм належить проявляти ініціативу, активність і наполегливість у викритті злочинців. Дуже важливо, щоб у боротьбі з екологічними правопорушеннями жоден злочинний випадок не залишався нерозкритим.

Суттєву роль в охороні природного середовища відіграють апарати Державної служби у боротьбі з економічною злочинністю, які ведуть боротьбу з розкрадачами природних багатств, спекулянтами та іншими особами, що незаконно користуються благами природи. В сучасних умовах ринкової

економіки прибутковим заняттям багатьох громадян стало браконьєрство, яке завдає великої шкоди рибному господарству і тваринному світу. Багато розкрадається також деревини із лісів та інших природних багатств.

Охороною навколишнього природного середовища займається також кримінальна поліція в ході оперативно-розшукової діяльності, спеціальна поліція та деякі інші підрозділи ОНП на підставі Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р.

Завданням оперативно-розшукової діяльності в галузі охорони природи є пошук і фіксація фактичних даних щодо протиправної діяльності окремих осіб та груп.

Оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на принципах законності, дотримання прав і свобод людини і взаємодії з органами управління та населенням.

Підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достатньої інформації щодо: а) злочинів, що готуються або вчинені невстановленими особами; б) осіб, які готують або вчинили злочини; в) осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінального покарання; г) осіб, які зникли безвісти.

Зазначені підстави можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, у письмових дорученнях і постановках слідчого, вказівках прокурора, ухвалах суду в кримінальних провадженнях.

Одним із видів участі ОНП в охороні навколишнього природного середовища є участь поліції у застосуванні відповідальності за порушення екологічного законодавства. В одних випадках поліцейські самі застосовують відповідальність у межах прав, наданих їм законом, а в інших надають допомогу компетентним державним органам у притягненні до відповідальності порушників природоохоронного законодавства.

У боротьбі з екологічними правопорушеннями застосовуються всі види юридичної відповідальності: адміністративна, цивільно-правова, кримінально-правова, еколого-правова і дисциплінарна.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства юридична відповідальність є важливим інструментом у системі заходів правового забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Вона дає можливість покарати осіб, які допустили екологічне правопорушення, і запобігти новим порушенням екологічного законодавства.

Суспільство і держава зацікавлені в тому, щоб весь механізм юридичної відповідальності функціонував найбільш результативно. Сприяти цьому можуть і повинні поліцейські.

Низку функцій у галузі охорони навколишнього природного середовища виконує протипожежна служба України. Перш за все її діяльність спрямована на охорону лісів від пожеж, забезпечення пожежної безпеки об'єктів лісозаготівельних та інших підприємств і організацій, які виконують певні роботи в лісах.

Профілактичне значення мають багато інших заходів, що проводяться органами Національної поліції у галузі охорони навколишнього природного середовища. Наприклад, організація рейдів, патрулювання, виставлення постів, пікетів, проведення обходів тощо. Такі заходи сприяють запобіганню злочинів та інших правопорушень у галузі екології.

Широкі профілактичні можливості закладені в адміністративному нагляді поліції за додержанням санітарних правил, полювання і рибальства, правил охорони зелених насаджень у містах та інших населених пунктах.

Профілактика екологічних правопорушень досягається також і активною роз'яснювальною роботою серед населення, що проводять співробітники ОНП, їх участь у пропаганді екологічного законодавства сприяє підвищенню рівня свідомості громадян, змінює на краще їх ставлення до природи.

Профілактичне значення має і діяльність ОНП із забезпечення проведення в житті принципу невідворотності відповідальності за злочинні та інші порушення екологічного законодавства. Безкарність породжує інші, більш тяжкі злочини.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ

Екологічне законодавство є правовою основою діяльності органів Національної поліції у галузі охорони природи. У законодавчих актах визначені об'єкти природи, які підлягають охороні; заходи, що спрямовані на їх охорону; юридична відповідальність за порушення природоохоронних норм; профілактичні заходи та ін.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Екологічне право займає одне з провідних місць у правовій системі України. Екологічна ситуація в нашій державі дуже складна, ще й досі даються взнаки наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС, недостатньо вживається заходів щодо охорони та раціональної експлуатації лісів, надр, землі та інших природних ресурсів, які становлять національне багатство України, слугують задоволенню економічних потреб та екологічних інтересів людини і суспільства. Екологічне право встановлює правові рамки суспільних відносин з приводу використання та охорони природних об'єктів. Екологічні норми повинні забезпечити гармонійну взаємодію людини і природи, збереження навколишнього природного середовища, здоров'я нинішнього і майбутніх поколінь.

Вивчення екологічного права є важливою складовою професійної підготовки юриста, оскільки практика застосування еколого-правових норм у різних сферах суспільного життя висуває багато проблем, які ускладнюються специфікою екологічних правовідносин, недосконалим правовим регулюванням та іншими факторами. Предметом навчальної дисципліни «Екологічне право» є однойменна галузь права та законодавства, а також практика реалізації еколого-правових норм різноманітними суб'єктами.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

В ході самостійної підготовки насамперед важливим є з'ясування місця та ролі екологічного права як галузі права, для чого необхідно розглянути різноманітні підходи науковців до цієї проблематики (які вважають екологічне право комплексною галуззю права, а які – самостійною), на підставі чого обґрунтувати власну позицію, охарактеризувати предмет та методи в екологічному праві. Крім того, слід зупинитися на джерелах екологічного права, в системі яких особливе місце посідають міжнародно-правові договори

При розгляді питання про систему слід виходити з того, що екологічне право складається з двох частин: загальної та особливої.

Вивчаючи питання про предмет екологічного права, яким виступають відносини в галузі взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем, необхідно пам'ятати, що екологічні відносини за своїм змістом є різноманітними, але взаємопов'язаними та єдиними, їх єдність обумовлена зв'язком усіх природних об'єктів між собою, внаслідок чого існує єдина екологічна система.

Вивчення принципів екологічного права має ґрунтуватися, з одного боку, на аналізі норм екологічного законодавства, насамперед ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», з іншого боку – на наукових підходах.

Також необхідно звернути увагу на значення вивчення екологічного права співробітниками ОНП та їх роль при охороні навколишнього середовища.

**ТЕМА № 2. ПОНЯТТЯ «ПРАВО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ»
УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ
ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ**

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Рекомендована література

Вступ

- 1.** Поняття «право природокористування». Зміст правового забезпечення раціонального природокористування
- 2.** Законодавчі засади раціонального природокористування
- 3.** Державне управління природокористуванням в Україні
- 4.** Органи управління природокористуванням та їх компетенція
- 5.** Діяльність органів Національної поліції щодо забезпечення управління у сфері екології

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // ВВР України, 2015, № 40-41, ст.379
4. Бондарчук Н.В. Природоохоронне законодавство та екологічне право: навч. посібник // Н. В. Бондарчук – Ж.: Вид-во ЖНАЕУ, 2015. – 276 с.
5. Гетьман А.П. Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.
6. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Шуміло [та ін.]; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ . – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.
7. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 верес 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.
8. Кичигин Н. В. Экологическое право : краткий курс лекций / Н. В. Кичигин, М. В. Пономарев, Н. И. Хлуденева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 217 с.
9. Лозінська С. В.Європейська екологічна політика та її вплив на реформування законодавства України про охорону навколишнього природного середовища / С. В. Лозінська, Н. І. Чудик-Білоусова // Університетські наукові записки : часопис / Хмельн. ун-т упр. та права. - Хмельницький, 2012. – № 1. – С. 599-612.
10. Екологічне право України: підручник / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за ред. І. І. Каракаша. - О. : Фенікс, 2012. - 788 с.
11. Шмандій В.М., Клименко М.О., Голік Ю.С., Прищепка А.М., Бахарев В.С., Харламова О.В. Екологічна безпека. Підручник - Херсон: Олді-плюс, 2013.– 366 с.
12. Основи екології : підручник / Я.Б. Олійник, П.Г. Шищенко, О.П. Гавриленко. — К. : Знання, 2012. — 558 с.
13. Соломенко Л.І., Боголюбов В.М. Загальна екологія: навчальний посібник. – Херсон, 2012. -113 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: визначити поняття, ознаки та зміст раціонального природокористування та державного, громадського, спеціального управління в галузі екології.

Раціональне природокористування та управління повинні здійснюватись на науково-обґрунтованих засадах, з обов'язковим врахуванням об'єктивних екологічних законів, саме тому курсантам необхідно знати систему органів управління, організацію самоврядування в галузі екології, визначити їх компетенцію.

Слід запам'ятати функції управління в галузі екології та їх класифікацію (облік, прогнозування, планування, контроль та нагляд, екологічна експертиза, стандартизація і нормування, ліцензування, інформаційне забезпечення, розподіл і перерозподіл природних ресурсів).

ВСТУП

Раціональне природокористування вимагає комплексного підходу до використання природних багатств. Це обумовлюється тим, що вони залежать одне від одного і неправильне використання одних може нанести шкоду іншим. Однією з основних умов, яка гарантує раціональне природокористування, є адекватний організаційний (управлінський) механізм.

Процес управління взагалі — це цілеспрямований вплив з метою впорядкування, функціонування будь-яких систем, підтримка режиму їх діяльності, спрямована на реалізацію завдань і цілей даної системи.

Управління в галузі екології — це цілеспрямована діяльність компетентних органів та уповноважених посадових осіб, мета якої — реалізація екологічного законодавства і забезпечення виконання його вимог. Це процес регулювання за допомогою правових норм правовідносин у галузі екології, спрямований на забезпечення раціонального і ефективного використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій щодо охорони навколишнього природного середовища, попередження погіршення екологічного стану,

запобігання екологічним правопорушенням та захисту екологічних прав всіх суб'єктів.

I. ПОНЯТТЯ «ПРАВО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ». ЗМІСТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Право природокористування — один з головних інститутів екологічного права, який містить правові норми, що регулюють раціональне використання природних об'єктів.

Природокористування має свої певні види, зокрема: землекористування, водокористування, лісокористування, користування надрами, атмосферним повітрям, тваринним світом та природно-заповідним фондом.

У свою чергу кожний з цих видів має свою мету, яка визначена земельним, водним, лісним законодавством, законодавством про надра, про охорону тваринного світу та іншим спеціальним законодавством.

Землі використовуються для ведення сільського господарства, розміщення і розвитку населених пунктів, підприємств промисловості, транспорту, зв'язку та інших цілей.

Водні об'єкти надаються в користування для задоволення питних та побутових потреб населення, для виробничих потреб промисловості, сільського господарства, спортивно-оздоровчих цілей, риборозведення і рибальства.

Ліси за своїм призначенням та місцем розташування виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні), естетичні, виховні та інші функції, задовольняють певні потреби в деревині тощо.

Надра використовуються для видобування корисних копалин, будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, задоволення інших потреб.

Об'єкти тваринного світу використовуються для мисливства, рибальства, в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях.

Атмосферне повітря використовується для дихання і для виробничих цілей. Різними цілями характеризується використання об'єктів природо-заповідного фонду.

ВИСНОКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Раціональне природокористування — теоретична і практична основа вирішення багатьох проблем в екологічних відносинах. Тому глибоке вивчення цього провідного інституту екологічного права і його дослідження в наукових роботах має особливе значення.

Раціональне використання природних ресурсів — категорія насамперед економічна. Воно спрямоване на досягнення певних економічних інтересів і стосується всіх галузей народного господарства. Якщо раціональне природокористування знаходить правове закріплення і регулювання, воно стає юридичною категорією.

II . ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Найважливіші принципи і форми раціонального використання природних ресурсів закріплені в Конституції України та відповідних законодавчих актах, зокрема, Законах України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ», «Про охорону атмосферного повітря», «Про рослинний світ»; Земельному, Водному і Лісовому кодексах, Кодексі про надра та інших правових актах, спрямованих на регулювання екологічних відносин в Україні.

Закріплюючи вимоги раціонального природокористування в правових актах, законодавець тим самим установлює норми поведінки людей, спонукає підприємства, установи, організації, громадян, усіх суб'єктів екологічних відносин бережливо ставитися до використання природних ресурсів.

У законодавчих та інших правових актах визначаються суб'єкти і об'єкти права природокористування, їхні права й обов'язки; закріплюються підстави і порядок виникнення права природокористування; передбачаються гарантії раціонального природокористування; встановлюється відповідальність за порушення вимог раціонального природокористування. Тобто, за допомогою законодавства діяльність усіх суб'єктів природокористування ставиться в певні правові рамки.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Отже, створення правових норм раціонального використання природних ресурсів, безперечно, відіграє важливу роль, але воно не вирішує всіх проблем. Наше суспільство ще не досягло того ступеня розвитку, коли приписи правових актів переростають у глибокі особисті переконання кожного, а додержання правових норм стає звичкою всіх людей. Тому має відбуватись активна організаційна робота щодо втілення вимог закону в життя. Недостатньо

розробити і прийняти закон, необхідно забезпечити його виконання, щоб досягти справді раціонального природокористування.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ В УКРАЇНІ

Державне управління природокористуванням — це виконавчо-розпорядча діяльність державних органів, спрямована на забезпечення раціонального природокористування і ефективної природоохорони. Державне управління полягає в організації належних природокористування і природоохорони.

Розрізняють два види державного управління: загальнодержавне і відомче.

Загальнодержавне управління має територіальний характер. Воно розповсюджується на всіх природокористувачів і всі об'єкти природи в межах держави в цілому або певної адміністративно-територіальної одиниці. Наприклад, загальнодержавне управління здійснює КМУ, виконавчий орган обласної Ради народних депутатів на підлеглий йому території.

Відомче управління розповсюджує свої дії лише на певний об'єкт природи: землю, води, ліс тощо. Воно не пов'язане з адміністративно-територіальним розподілом, а розповсюджується на природокористування певним природним ресурсом, незалежно від того, на території якої області він знаходиться. Так, відомче управління лісами здійснює Державний комітет лісового господарства України та його органи на місцях. В основі державного управління лежить законодавча діяльність, яка створює нормативну базу для діяльності органів держави з виконання управлінських функцій у галузі природокористування і природоохорони.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Управління в галузі екології здійснюється з різних підходів: з позицій безпосередньої чи представницької демократії або з позицій владного розпорядження держави як єдиного і повноважного виразника волі народу — власника всіх природних багатств країни.

Управління у галузі екології повинно здійснюватись на науково - обґрунтованих засадах, з обов'язковим врахуванням об'єктивних екологічних законів, оскільки порушення механізму їх дії може спричинити порушення екологічного балансу природних систем і тим самим призвести до неповоротних змін та руйнування екологічного благополуччя.

IV. ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ ТА ЇХ КОМПЕТЕНЦІЯ

Державне управління у сфері використання й охорони навколишнього природного середовища здійснюють ВРУ, КМУ, місцеві Ради народних депутатів та їх виконавчі органи, а також спеціально вповноважені на те державні органи і громадські організації.

Кожний із зазначених органів здійснює управління в межах своєї компетенції та притаманними йому методами. Вищі органи державної влади і управління приймають закони, постанови, інші правові акти, спрямовані на забезпечення раціонального використання і охорону природних ресурсів. Місцеві органи державної влади і управління приймають свої природоохоронні акти і контролюють виконання законодавчих актів, прийнятих вищими органами влади у цій галузі.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Отже, *система органів управління* — це сукупність господарських установ, організацій, підрозділів, об'єднаних у певній підпорядкованості спільною метою їх діяльності та наділених для її досягнення певними повноваженнями з вимогою виконання відповідних функцій.

Система органів управління в галузі екології — це сукупність державних і громадських юридично самостійних установ і організацій, уповноважених на виконання функцій щодо ефективного використання природних ресурсів,

охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Організаційна (управлінська) структура системи управління в галузі екології включає органи різного рівня державного (в тому числі місцевого, регіонального) і громадського управління.

Органи державного управління залежно від їх компетенції поділяються на органи загального державного управління і органи спеціального державного управління.

Органи загального державного управління — це уповноважені законодавчими актами органи державної виконавчої влади, до повноважень яких серед інших відносяться і повноваження в галузі екології. Вони здійснюють комплексне державне екологічне управління.

V. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ

Діяльність органів Національної поліції щодо забезпечення управління у сфері екології обумовлюється їх правовим положенням, основними завданнями, обов'язками і наданими їм правами. Будучи складовою частиною системи органів державного управління, вони спроможні виконувати певною мірою функції як загальнодержавного, так і відомчого управління.

Місце і роль ОНП у системі державних органів, що здійснюють управління природокористуванням і охороною навколишнього природного середовища, визначаються їх специфічними особливостями. Управлінські дії органів внутрішніх справ здебільшого перебувають у площині захисту управлінських прав інших державних органів, а також у сфері зміцнення законності в екологічних відносинах. Контроль і нагляд за законністю використовуються ОНП для запобігання, припинення і розкриття протиправних дій у галузі природокористування і охорони природи.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ

Ефективність складного процесу управління у сфері екології залежить від наявності людських, матеріальних, організаційних факторів та безлічі інших чинників, серед яких слід виділити професіоналізм і сумлінність.

Ефективне управління неможливе без високого професіоналізму, дисципліни, відповідальності, чіткої організації управлінських відносин, суворого виконання правил і процедур управлінського процесу, неухильного дотримання принципів законності.

Діяльність органів Національної поліції спрямована на підвищення ефективності управління у сфері екології.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Змістом відносин природокористування є взаємні права та обов'язки природокористувачів. У системі прав та обов'язків природокористувачів можна виділяти загальні та спеціальні права та обов'язки.

Загальні права та обов'язки — це такі, що властиві всім суб'єктам природокористування незалежно від видів об'єктів.

Спеціальні права та обов'язки визначаються в залежності від природного об'єкта і належать користувачам тільки конкретного природного об'єкта (землі, надр, вод тощо).

Реалізація прав та обов'язків в екологічному праві базується на основних принципах:

- принцип похідного характеру права природокористування від права власності, який означає, що право природокористування може виникнути лише за згоди власника природного об'єкта. При цьому власник має право встановити обсяг і межі здійснення права природокористування, а у випадках порушення екологічного законодавства, умов договору припинити право природокористування;
- принцип цільового використання природних об'єктів. Природний об'єкт надається в користування і повинен використовуватись лише у визначених цілях, що відображаються в рішеннях про надання їх у користування. Використання природного об'єкта не у відповідності з цільовим призначенням розглядається як правопорушення і є підставою для прийняття рішення про припинення права природокористування. Цей принцип є єдиним, він однаково відображений у земельному, водному, лісовому, надровому законодавстві;
- принцип комплексного природокористування означає реалізацію одночасного використання декількох видів природних об'єктів і їх ресурсів, які взаємопов'язані і розміщені на визначеній території. Одночасно цей принцип має свій галузевий зміст, зокрема у водному законодавстві

комплексність використання вод полягає у збалансованому і оптимальному використанні водного об'єкта для різноманітних потреб населення, промисловості, транспорту, у лісовому — у вимозі заготівлі живиці перед заготівлею деревини;

- принцип раціонального і ефективного природокористування означає економне, екологічно обґрунтоване природокористування при оптимальному поєднанні економічних та екологічних інтересів суспільства;

Управління у галузі екології повинно здійснюватись на науково-обґрунтованих засадах, з обов'язковим врахуванням об'єктивних екологічних законів, оскільки порушення механізму їх дії може спричинити порушення екологічного балансу природних систем і тим самим призвести до неповоротних змін та руйнування екологічного благополуччя.

Саме тому зміст управління в галузі екології характеризують нижчевказані принципи:

– принцип законності в регулюванні природокористування та охорони навколишнього природного середовища — передбачає точне та неухильне дотримання всіма державними та громадськими органами і організаціями, посадовими особами і громадянами вимог нормативно-правових актів з питань екології, а також прийняття єдино правильного рішення у випадку колізії застосовуваного законодавства;

– принцип пріоритету охорони навколишнього природного середовища — передбачає прийняття рішення, обумовленого інтересами збереження екологічного благополуччя, тобто максимального збереження екологічних систем і використання їх не на шкоду іншим системам чи природним об'єктам;

– принцип плановості, цілеспрямованості і системності в управлінні природокористуванням та охороною навколишнього природного середовища — сприяє впорядкуванню діяльності управлінських структур, виключенню її дублювання, стихійності прийняття рішень та видачі розпоряджень;

– принцип узгодження різних рівнів і форм управління в галузі екології, яке забезпечувало б його дієвість та ефективність, відповідність нормативних управлінських актів спеціального характеру актам загального характеру.

Управління в галузі екології здійснюється з різних підходів: з позицій безпосередньої чи представницької демократії або з позицій владного розпорядження держави як єдиного і повноважного виразника волі народу — власника всіх природних багатств країни.

Виходячи з цього, розрізняють громадське управління та державне управління в галузі екології.

Громадське управління передбачає впровадження і зміцнення демократичних начал в регулюванні природокористування та охорони навколишнього природного середовища, максимальне залучення громадян суспільства до вказаної діяльності і здійснюється громадськими об'єднаннями та організаціями.

Управління в галузі екології покликане вирішувати багаторівневі проблеми охорони навколишнього природного середовища. Тому залежно від їх значення для суспільства та обумовленого цим рівня розв'язання екологічних проблем державне управління може здійснюватись на загально-державному та регіональному рівнях.

Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, ради народних депутатів та їх виконавчі і розпорядчі органи на місцях, а також спеціально уповноважені на те державні органи, такі як Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України і його органи на місцях, інші державні органи, до компетенції яких законодавством віднесено здійснення зазначених функцій.

Державне регулювання здійснюється в різних правових формах:

- правотворчій — прийняття рішень, що мають форму закону і його значення;

- правозастосовчій — розробка і прийняття нормативних актів, що забезпечують реалізацію правотворчих нормативних актів;
- правозабезпечувальній (правоохоронній) — застосування санкцій, визначених правовими нормами, у випадку порушення норм екологічного законодавства.

Повсякденне управління в галузі екології має форму оперативного господарського розпорядження. Здійснюється воно за допомогою адміністративних методів:

- метод наказів і приписів — передбачає точне і неухильне виконання управлінського рішення;
- метод рекомендацій — винесення управлінських рішень, реалізація яких передбачає можливість коригування їх з врахуванням місцевих та об'єктних умов або особливостей;
- метод санкціонування, який ще називають методом обмеженого самоуправління, що передбачає можливість для підпорядкованого органу самостійного прийняття рішення, але виконання його лише після затвердження вищестоящим компетентним органом;
- метод дозволу — повного делегування права прийняття управлінського рішення.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінару доцільно повторити теми з курсів конституційного та адміністративного права, а також загальні цивільно-правові положення щодо права власності права України.

Слід звернути увагу на аналіз термінології, що використовується в нормативно-правових актах, які регулюють відносини природокористування. Так, в екологічному законодавстві застосовуються терміни “використання” природних ресурсів і “користування” природними ресурсами. Термін “використання” природних ресурсів за змістом ширший, ніж “користування”, він

охоплює випадки експлуатації природних ресурсів як на праві дозвільного природокористування, оренди, обмежених речових прав (емфітевзис, суперфіцій, сервітут), так і на праві власності. Термін “користування” позначає використання природних об’єктів особами, що не є їхніми власниками.

Право природокористування виникає з приводу використання різних екологічних об’єктів. Ними можуть бути конкретні природні об’єкти, їх складові частини, які піддаються або не піддаються індивідуалізації, окремі властивості і якості цих об’єктів природи.

Важливим блоком питань теми, що розглядається, є коло підстав виникнення і припинення права природокористування, підстав зміни умов природокористування та обмеження прав природокористувачів. Особливу увагу слід звернути на процесуальний аспект виникнення права природокористування та компетенцію суб’єктів, наділених повноваженнями передавати природні об’єкти в користування.

Загальна характеристика управління у в галузі охорони навколишнього природного середовища передбачає розгляд поняття управління, об’єктів і суб’єктів управлінської діяльності, методів, принципів її здійснення та видів управління в сфері екології.

Необхідно пам’ятати, що система органів державного управління в сфері екології базується на загальновизнаному в теорії управління поділі на органи державного управління загальної компетенції та органи державного управління спеціальної компетенції в сфері охорони навколишнього природного середовища й використання природних об’єктів. У рамках першої групи слід проаналізувати повноваження ВРУ, Президента України, КМУ, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Розгляд органів спеціальної компетенції потрібно розпочинати зі структури, завдань і повноваження Міністерства екології і природних ресурсів України та його органів на місцях. Крім того, до органів спеціальної компетенції включаються органи державного управління в сфері використання та охорони

земель, вод, надр, лісів, тваринного світу, атмосферного повітря, територій і об'єктів природного заповідного фонду. Необхідно також з'ясувати міжгалузеву компетенцію інших центральних органів виконавчої влади, що мають повноваження в сфері охорони довкілля.

Вивчення правового регулювання громадської управлінської діяльності в сфері охорони навколишнього природного середовища доцільно розпочинати з відповідних статей Конституції України, законів «Про громадські об'єднання» та «Про охорону навколишнього природного середовища». Крім того, слід ознайомитися з міжнародно-правовим регулюванням участі громадськості в процесі прийняття рішень, що стосуються довкілля, а також із діяльністю громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища.

Щодо розгляду питання функцій управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, потрібно визначитися з поняттям функцій управління та їх класифікацією, а також окремо провести аналіз кожної групи функцій, в ході якого зупинитися на понятті, меті, завданнях, суб'єктах та об'єктах, а також процесуальному порядку здійснення кожної функції.

**ТЕМА № 3. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ
ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ**

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Рекомендована література

Вступ

1. Земля як об'єкт охорони та використання
2. Організаційно-правові заходи охорони земель
3. Юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону та використання земель
4. Роль органів Національної поліції у забезпеченні охорони земель

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // ВВР України, 2015, № 40-41, ст.379
4. Закон України "Про курорти" від 05.10.2000 р. // ВВР України. - 2000. - № 50. - Ст. 435.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // ВВРУкраїнської РСР. - 1984. - Додаток до № 51. - Ст. 1122.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // ВВРУкраїни. - 2001. - № 25. - Ст. 131.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // ВВРУкраїни. - 2003. - № 40. - Ст. 356.
8. Бондарчук Н.В. Природоохоронне законодавство та екологічне право: навч. посібник // Н. В. Бондарчук – Ж.: Вид-во ЖНАЕУ, 2015. – 276 с.
9. Гетьман А.П. Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.
10. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Шуміло [та ін.]; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.
11. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 верес 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.
12. Збалансоване використання земельних ресурсів: навч. посіб. для підгот. фахівців напряму 6.040106 "Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування" у ВНЗ II-IV рівнів акредитації / Клименко М. О., Борисюк Б. В., Колесник Т. М. - Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. - 552 с. (гриф МОН України).

13. Кичигин Н. В. Экологическое право : краткий курс лекций / Н. В. Кичигин, М. В. Пономарев, Н. И. Хлуденева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 217 с.
14. Екологічне право України: підручник / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за ред. І. І. Каракаша. - О. : Фенікс, 2012. - 788 с.
15. Шмандій В.М., Клименко М.О., Голік Ю.С., Прищепя А.М., Бахарев В.С., Харламова О.В. Екологічна безпека. Підручник - Херсон: Олді-плюс, 2013.– 366 с.
16. Основи екології : підручник / Я.Б. Олійник, П.Г. Шищенко, О.П. Гавриленко. — К. : Знання, 2012. — 558 с.
17. Соломенко Л.І., Боголюбов В.М. Загальна екологія: навчальний посібник. – Херсон, 2012. -113 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: визначити поняття і значення правової охорони земель. Зобразити та дослідити організаційно-правові заходи охорони земель. Схарактеризувати види відповідальності за порушення земельного законодавства та визначити роль органів Національної поліції в охороні земель.

ВСТУП

Земля — найперше і найголовніше джерело багатства: верхній найродючіший шар землі (*грунт*) є базою розвитку сільського і лісового господарства; в надрах землі знаходяться величезні запаси корисних копалин; *вода*, без якої взагалі неможливе життя, також органічно пов'язана із землею. Нарешті, *земля* є просторовим базисом розміщення заводів і фабрик, залізниць і автомобільних доріг, аеродромів, міст і сіл з їх науковими, навчальними і культурно-виховними центрами.

Земля є основою розвитку виробничих сил України в інтересах усього її народу, матеріальною умовою будь-якого процесу виробництва і загальним знаряддям праці. Це найголовніший природний ресурс, глобальний нагромаджувач сонячної енергії, основа життя рослин, тварин і людей. Навкруги нас немає нічого більш вічного, необхідного і незамінного, ніж земля.

Про величезне значення землі говорить і те, що вона не є продуктом людської праці, вона — творіння самої природи, а тому збільшити запаси земельних ресурсів за бажанням чи потребою людини неможливо. Просторова обмеженість землі не може бути усунена людьми. Ця особливість землі повинна завжди враховуватися людиною, що відіграватиме позитивну роль у її збереженні.

Значення проблеми охорони земель зростає, якщо врахувати, що охорона земель є важливою складовою частиною охорони навколишнього природного середовища. У природі все взаємопов'язане, від стану одних об'єктів природи залежить стан інших. Саме землі належить головна роль у взаємодії природних ресурсів. Від стану охорони земель багато в чому залежить охорона всіх інших об'єктів природи: лісів, вод, надр, тваринного світу, атмосферного повітря. Отже,

зміцнення охорони земель — це важливий крок до подолання екологічної кризи, в якій опинилася Україна.

Охорона земель разом з тим є охороною земельних прав власників землі та землекористувачів. Ці питання настільки тісно пов'язані, що практично є єдиним цілим.

Все це вимагає особливої уваги до проблеми раціонального використання і охорони земель.

I. ЗЕМЛЯ ЯК ОБ'ЄКТ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Земля виконує три важливі функції, які є ключовими для нормальної життєдіяльності суспільства, а саме економічну, соціальну та екологічну.

Економічна функція землі полягає в тому, що земля є важливим матеріальним ресурсом, відіграючи роль основного засобу виробництва в сільському господарстві та слугуючи просторовим базисом для розвитку інших галузей економіки.

Соціальне значення землі полягає в тому, що вона є місцем проживання всього людства.

Екологічна функція землі проявляється у тому, що земля є центральним, ресурсом екологічної системи, який значною мірою зумовлює функціональну стійкість як цієї системи в цілому, так і окремих елементів природного середовища.

Конституція України проголошує землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Це положення Основного Закону відображено і деталізовано в Земельному кодексі України та інших актах земельного законодавства. Так, ст. 5 кодексу встановлено, що земельне законодавство базується на таких «землеохоронних» принципах, як забезпечення раціонального використання та охорони земель та пріоритетності вимог екологічної безпеки. Це означає, що головним завданням ЗК України у галузі регулювання земельних відносин є охорона земель. А інші завдання кодексу, такі як приватизація земель та досягнення економічної ефективності землекористування можуть досягатися за умови забезпечення охорони земельних ресурсів.

ВИСНОКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Отже, міцність правової охорони земель однаковою мірою залежить від: якості та своєчасності розробки і прийняття правових актів і норм, направлених

на охорону земель; забезпечення проведення їх у життя; міри стимулювання належної поведінки суб'єктів земельних відносин; створення умов, які б виключали порушення земельного законодавства; неухильного втілення в життя принципу неминучості відповідальності за вчинене правопорушення. Лише у взаємодії названі заходи складають поняття правової охорони земель.

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

У системі заходів, спрямованих на охорону земель, важливе місце посідають організаційно-правові.

Як відомо, організаційно-правові заходи охорони надходять від органів державної влади і управління, правоохоронних органів, самих землевласників і землекористувачів. Вони вирішують завдання охорони земель у специфічних, властивих їм формах, відповідно до місця призначення даного виду органів у державній і господарській системі.

Вищі органи державної влади і управління вирішують це завдання шляхом активної законодавчої діяльності:

а) законодавчі акти, що перестали відповідати охороні земель, замінюють новими;

б) приймають нормативно-правові акти з тих питань охорони земель, що раніше не були урегульовані в правовому відношенні.

Земельним законодавством передбачено такий захід охорони земель, як відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам і втрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, посиленню охорони земель чималою мірою сприятимуть розроблення і прийняття в районах і областях комплексного перспективного плану підвищення рівня землекористування і охорони земель, що значно поживить і конкретизує роботу місцевих Рад щодо поліпшення використання земель і забезпечення їх охорони, зробить їхню діяльність більш предметною і цілеспрямованою.

ІІІ. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Порушення земельного правопорядку, невиконання або неналежне виконання земельно-правових вимог негативно відбиваються на використанні та охороні земель. Важливим елементом правового забезпечення раціонального використання та охорони земель, захисту прав і законних інтересів власників землі, землекористувачів, в тому числі орендарів, є застосування правових засобів впливу, спрямованих на усунення порушень земельного законодавства і припинення їх появи в майбутньому, відновлення порушеного права та притягнення винних у вчиненні земельних правопорушень до юридичної відповідальності.

Правовою підставою для застосування заходів впливу та притягнення до юридичної відповідальності є вчинення земельного правопорушення, яке являє собою винну протиправну дію або бездіяльність.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Отже, при розгляді справ про відшкодування шкоди, заподіяної земельними правопорушеннями, необхідно в кожному випадку з'ясувати характер виниклих відносин і нормативні акти, якими вони регулюються. Якщо є нормативний акт, що передбачає відповідальність за той або інший вид правопорушення, варто керуватися цим актом, а за відсутності такого — загальними нормами земельного, цивільного, трудового законодавства залежно від обставин, за яких була заподіяна шкода.

IV. РОЛЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Органи Національної поліції здійснюють охорону земель у процесі виконання своїх основних завдань та обов'язків:

- а) захищаючи право власності від злочинних посягань;
- б) обороняючи право і законні інтереси підприємств, організацій і громадян;
- в) сприяючи (у межах своєї компетенції) державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Захист права власності від злочинних посягань — одне із основних завдань органів Національної поліції, що включає в себе і захист права власності на землю, причому незалежно від форми власності (державної, колективної чи приватної), оскільки всі вони є рівноправними.

Органи Національної поліції згідно з чинним законодавством охороняють права і законні інтереси юридичних і фізичних осіб, у тому числі права землевласників і землекористувачів. Власники земельних ділянок і землекористувачі поряд з іншими правами мають, зокрема, право власності на вироблену сільськогосподарську продукцію і доходи від її реалізації, посіви і посадки сільськогосподарських культур і насаджень. На жаль, саме ці їхні права найчастіше порушуються злочинними та іншими протизаконними діями. Зрозуміло, що такі дії не можуть залишатися поза увагою органів Національної поліції.

Як відомо, органи Національної поліції сприяють у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків. Стосовно землевласників і землекористувачів це означає, що органи Національної поліції сприяють їм належно виконувати обов'язки щодо раціонального використання і охорони

земель, приймають активну участь у підготовці питань використання охорони земель для розгляду на сесіях місцевих Рад народних депутатів та їх виконкомах, вносять пропозиції сільськогосподарським і землевпорядним органам щодо усунення виявлених недоліків у галузі землекористування і охорони земель.

Використовуючи надані їм повноваження, органи Національної поліції припиняють і розкривають правопорушення, застосовуючи до винних осіб законні міри державного впливу, здійснюють розслідування кримінальних справ, пов'язаних із самовільним захопленням, обміном, купівлею-продажем земельних ділянок або іншими діями, що порушують закони про землю, проводять значну роботу щодо запобігання порушенням земельного законодавства.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Отже, належне використання відведених ОНП земель, їх охорона від ерозії, засмічення і забруднення — є внеском у вирішення загальної проблеми охорони земель.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, проблема охорони земель вирішується різними шляхами і засобами, зокрема правовими. Можливості права великі. Воно визначає правовий режим усіх складових частин єдиного земельного фонду України; закріплює права і обов'язки землевласників і землекористувачів; передбачає економічні і організаційні заходи охорони земель; узаконює здійснення контролю за використанням і охороною земель; передбачає відповідальність за порушення земельного законодавства; регулює інші питання раціонального використання і охорони земель.

При вирішенні теоретичних і практичних питань охорони земель треба виходити з того, що забезпечення їх охорони — це конституційна вимога. У ст. 14 Конституції України записано: «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави».

Надійна охорона земель і раціональне їх використання — це ключ до вирішення продовольчої проблеми, гарантія забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості — сировиною, важливий крок до подолання економічної та екологічної кризи.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Готуючись до семінару, необхідно звернути увагу на ключові поняття вказаної теми та засвоїти їх. При відповіді на семінарському занятті слід будувати свій виступ так, щоб в ньому містились: чітке формулювання теоретичних положень, обґрунтування цих положень і розкриття їх найбільш характерних ознак і властивостей; аргументація та ілюстрація теоретичних положень конкретними прикладами з юридичної практики; обґрунтовані висновки.

**ТЕМА № 4. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ
ВОД В УКРАЇНІ**

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Рекомендована література

Вступ

1. Правове регулювання використання й охорони вод. право водокористування
2. Державне управління і контроль у сфері використання водних ресурсів
3. Юридична відповідальність за порушення водного законодавства
- 4 Роль органів Національної поліції у забезпеченні охорони вод

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // ВВР України, 2015, № 40-41, ст.379
4. Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. // ВВР України.— 1995.— №24.—Ст. 189.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // ВВР Української РСР. - 1984. - Додаток до № 51. - Ст. 1122.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // ВВР України. - 2001. - № 25. - Ст. 131.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // ВВР України. - 2003. - № 40. - Ст. 356.
8. Бондарчук Н.В. Природоохоронне законодавство та екологічне право: навч. посібник // Н. В. Бондарчук – Ж.: Вид-во ЖНАЕУ, 2015. – 276 с.
9. Гетьман А.П. Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.
10. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Шуміло [та ін.]; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ . – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.
11. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 верес 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.
12. Кичигин Н. В. Экологическое право : краткий курс лекций / Н. В. Кичигин, М. В. Пономарев, Н. И. Хлуденева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 217 с.
13. Екологічне право України: підручник / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за ред. І. І. Каракаша. - О. : Фенікс, 2012. - 788 с.

14. Шмандій В.М., Клименко М.О., Голік Ю.С., Прищепя А.М., Бахарев В.С., Харламова О.В. Екологічна безпека. Підручник - Херсон: Олді-плюс, 2013.– 366 с.
15. Основи екології : підручник / Я.Б. Олійник, П.Г. Шищенко, О.П. Гавриленко. — К. : Знання, 2012. — 558 с.
16. Соломенко Л.І., Боголюбов В.М. Загальна екологія: навчальний посібник. – Херсон, 2012. -113 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: визначити поняття і значення правової охорони вод. Схарактеризувати відповідальність за порушення водного законодавства та дослідити види цієї відповідальності. Зобразити роль органів Національної поліції у забезпеченні охорони вод.

ВСТУП

Вода — одна з найпоширеніших речовин у природі. На гідросферу припадає 71% загальної площі поверхні Землі. Як складова навколишнього природного середовища вода включає води суходолу (річок, озер, льодовиків, штучних водойм, боліт, підземних вод, ґрунтової вологи, снігового покриву), морів, океанів. Загальні запаси води на Землі становлять приблизно 1390 млн. куб. км., з них близько 1340 млн. куб. км. (96,5%) припадає на води Світового океану. Об'єм підземних вод становить понад 23 400 тис. куб. км., у льодовиках міститься 24 064 тис. куб. км. води, в озерах — 176 тис., у болотах — 11,5 тис., у річках — 2,12 тис. куб. км. З усієї води менш як 2% є прісною водою, а доступною для використання — лише 0,3%.

Вода виконує важливі екологічну, культурно-оздоровчу, економічну функції.

Екологічна функція води виявляється в забезпеченні життєдіяльності людини, існування та розвитку рослинного і тваринного світу. Вода входить до складу клітин людини (становить близько 65% маси тіла дорослої людини), тварин і рослин.

Культурно-оздоровча функція води проявляється у використанні водних об'єктів як місце і засіб відпочинку, туризму, рибальства, санаторно-курортного лікування, організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Економічна функція води виявляється у її здатності бути ресурсом для промислового виробництва та іншого господарського використання. Один із найбільших споживачів води — сільське господарство.

Оскільки, зростання матеріального виробництва, чисельності населення призводить до збільшення обсягів споживання водних ресурсів, забруднення й виснаження вод, розгляд правової охорони вод є актуальним

I. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ Й ОХОРОНИ ВОД. ПРАВО ВОДОКОРИСТУВАННЯ

Інститут права водокористування становить сукупність правових норм, що регулюють водні відносини з метою забезпечення збереження, науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, охорону водних об'єктів та запобігання шкідливій дії вод.

Зазначені правові норми містяться у Водному кодексі України, що є головним кодифікаційним актом у сфері використання і охорони вод, а також у інших актах законодавства, прийнятих відповідно до цього кодексу. Відносини у сфері використання вод регулюються також Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та актами законодавства, що регулюють природоресурсні, цивільні, санітарно-гігієнічні, адміністративні, фінансові та інші відносини, пов'язані із водокористуванням.

Суб'єктами користування водними об'єктами є: органи державної влади та місцевого самоврядування, що здійснюють від імені українського народу права власності на водні та інші природні ресурси, підприємства, установи, організації й громадяни України, а також іноземні юридичні й фізичні особи та особи без громадянства, які здійснюють забір води з водних об'єктів, скидають у них зворотні води або користуються водними об'єктами.

ВИСНОКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Отже, завданням водного законодавства є регламентація правових відносин з метою забезпечення збереження й науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення й галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорона вод від забруднення, засмічення й вичерпання, запобігання шкідливим їх діям і ліквідація наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорона прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування.

II. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ І КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

Компетенція органів державної влади і управління в галузі регулювання водних відносин законодавче закріплена у Водному кодексі України. До відання Верховної Ради України у згаданій галузі належить:

а) законодавче регулювання водних відносин та визначення основних напрямів державної політики в галузі раціонального використання та охорони водних ресурсів;

б) розпорядження водним фондом України;

в) затвердження державних, міждержавних програм використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів;

г) встановлення правового режиму використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів у зонах надзвичайних екологічних ситуацій;

д) регулювання розподілу платежів за спеціальне водокористування;

е) визначення повноважень місцевих Рад народних депутатів і органів державної виконавчої влади щодо використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів;

є) вирішення інших питань у галузі законодавчого регулювання водних відносин. У водному законодавстві визначено також право в галузі регулювання водних відносин обласних, районних, сільських, селищних, міських Рад народних депутатів. Належна реалізація цього права є гарантією раціонального використання вод, їх охорони та відтворення водних ресурсів.

До відання Кабінету Міністрів України в зазначеній галузі належить:

а) реалізація державної політики з питань використання і охорони вод;

б) здійснення державного контролю за використанням і охороною вод;

в) визначення пріоритетів водокористування;

г) забезпечення розробки державних, міждержавних та регіональних програм використання і охорони вод, затвердження регіональних програм;

д) визначення порядку діяльності органів державної виконавчої влади в галузі використання і охорони вод, координація їх діяльності;

е) прийняття рішень про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними вимог державного законодавства;

є) вирішення інших питань у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів.

Спеціально уповноваженими органами державної виконавчої влади в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів є Міністерство екології та природних ресурсів України, Державний комітет водного господарства України, Комітет України з питань геології та використання надр, їхні органи на місцях та інші державні органи. Зокрема, до компетенції Державного комітету водного господарства віднесено розробку та участь у реалізації державних, міждержавних і регіональних програм використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів; забезпечення потреб населення і галузей економіки у водних ресурсах та здійснення їх між-басейного перерозподілу; здійснення заходів щодо екологічного оздоровлення поверхневих вод та нагляду за ними; здійснення контролю за дотриманням режимів роботи водосховищ та водогосподарських систем тощо.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, з метою забезпечення державного управління та охорони вод використовуються різні правові форми, основними з яких є:

1) законодавче закріплення компетенції органів державної влади і управління в галузі регулювання водних відносин;

2) контроль за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів;

3) державний облік вод;

- 4) економіко-правове регулювання раціонального використання і охорони вод;
- 5) стандартизація і нормування в галузі використання і охорони вод;
- 6) заборона введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що впливають на стан вод.

III . ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Нагляд за додержанням законодавства про використання і охорону вод та відтворення водних ресурсів здійснюють також органи прокуратури відповідно до законодавства.

Склади правопорушень водного законодавства визначені ст. 110 Водного кодексу України, а також КК України та КпАП. Умовно їх можна поділити на три групи:

- порушення права державної власності на води;
- забруднення, засмічення та виснаження вод, невиконання заходів щодо запобігання шкідливій дії вод;
- недотримання умов та вимог щодо водокористування, пошкодження водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв, порушення правил їх експлуатації.

Особи, винні у порушенні вимог водного законодавства, притягуються до дисциплінарної, адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності. Водокористувачі звільняються від відповідальності за порушення водного законодавства, якщо вони виникли внаслідок дії непереборних сил природи чи воєнних дій.

Дисциплінарна відповідальність застосовується в разі порушення водного законодавства винною особою в процесі виконання трудових обов'язків.

КУпАП передбачається *адміністративна відповідальність* у вигляді штрафу на посадових осіб та громадян за такі порушення водного законодавства:

- порушення права державної власності на води: самовільне захоплення водних об'єктів або самовільне водокористування, переуступка права водокористування, а також укладання інших угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на води (ст. 48);
- порушення правил охорони водних ресурсів: забруднення і засмічення вод, порушення водоохоронного режиму на водозаборах, яке спричиняє їх

забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища; введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без споруд і пристроїв, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливому діянню (ст. 59);

— порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення: забруднення і засмічення територіальних і внутрішніх морських вод внаслідок скидів із суден, здійснених без дозволу спеціально уповноважених державних органів або з порушенням встановлених правил; проведення навантажувальних та розвантажувальних робіт, що можуть призвести до забруднення територіальних і внутрішніх морських вод, без дозволу органів державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища, якщо одержання такого дозволу передбачено законодавством України, неповідомлення адміністрації найближчого порту України про проведене внаслідок крайньої необхідності без належного на те дозволу скидання у море шкідливих речовин з судна або іншого плавучого засобу, повітряного судна, платформи чи іншої штучно спорудженої у морі конструкції, а у випадках скидання з метою поховання — і органу, який видає дозволу на таке скидання, одразу після здійснення або в ході здійснення такого скидання (ст. 59¹);

— порушення правил водокористування: забір води з порушенням правил водокористування, самовільне проведення гідротехнічних робіт, безгосподарне використання води (добутої або відведеної з водних об'єктів), порушення правил ведення первинного обліку кількості вод, що забираються з водних об'єктів і скидаються до них, та визначення якості вод, що скидаються (ст. 60);

— пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв, порушення правил їх експлуатації (ст. 61);

— невиконання капітаном або іншими особами командного складу судна чи іншого плавучого засобу передбачених чинним законодавством обов'язків по реєстрації в суднових документах операцій із речовинами, шкідливими для здоров'я людей або для живих ресурсів моря, чи сумішами, які містять такі

речовини понад установлені норми, внесення зазначеними особами до судових документів неправильних записів про ці операції або незаконна відмова пред'явити такі документи відповідним посадовим особам (ст. 62).

Адміністративні штрафи накладаються відповідно до виду правопорушення посадовими особами державних органів екології та природних ресурсів, водного господарства, охорони здоров'я.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Відповідальність за порушення екологічного законодавства є складовою комплексного інституту юридичної відповідальності, внаслідок чого їй властиві як загальні риси юридичної відповідальності, так і особливі, зумовлені специфікою сфери застосування. За порушення водного законодавства застосовуються традиційні види відповідальності: цивільна, адміністративна, дисциплінарна, кримінальна.

IV. РОЛЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОХОРОНИ ВОД

Органи Національної поліції зобов'язані охороняти води від забруднення, засмічення, інших згубних впливів на стан вод. У цій роботі беруть участь територіальні органи Національної поліції та інші підрозділи.

Поширеною формою охорони вод працівниками органів Національної поліції є надання всебічної допомоги водогосподарським органам, що регулюють використання і охорону вод.

Національна поліція проводять спільні рейди і перевірки з метою забезпечення виконання підприємствами, організаціями, установами і громадянами вимог законодавства щодо охорони вод. Ці водоохоронні заходи мають здебільшого профілактичну спрямованість, мета яких не допустити забруднення і засмічення вод, або завчасно виявити такі правопорушення для вжиття відповідних заходів.

Водоохоронні дії органів Національної поліції нерідко пов'язані з додержанням водокористувачами і всіма громадянами водоохоронних норм, перш за все заборонного характеру. До таких слід віднести, наприклад, правові норми, які забороняють: в'їзд і стоянку автомобілів, мотоциклів, моторолерів, їх миття і ремонт безпосередньо біля води; засмічення берегів і поверхні вод тощо. Працівники органів Національної поліції покликані забезпечити додержання зазначених правил.

Вагомим внеском органів Національної поліції в охорону вод є забезпечення дотримання встановлених законодавством заборон щодо водних об'єктів. Існуючі правові норми забороняють руйнування русел річок, струмків та водотоків, знешкодження зелених насаджень і трав'яного покриву на берегах водних об'єктів, самовільне проведення гідротехнічних робіт (будівництво ставків, дамб, каналів, свердловин) тощо. Дотримання цих заборон на практиці контролюється і забезпечується співробітниками різних природоохоронних і правоохоронних органів, у тому числі органів внутрішніх справ.

Водоохоронні дії органів Національної поліції є складовою частиною їх діяльності щодо охорони, і зміцнення громадського порядку в місцях відпочинку і водного туризму громадян. Це підвищує увагу до водоохоронних заходів з боку їх працівників.

Вимогливість до водоохоронних дій органів внутрішніх справ підвищує і те, що від них значною мірою залежить санітарно-епідемічне благополуччя населення, бо забруднення вод нерідко стає причиною епідемії.

Об'єктом контролю з боку працівників органів Національної поліції є правила користування індивідуальними плавучими моторними засобами. За його здійснення значна увага приділяється питанням охорони вод від забруднення і засмічення.

Водне законодавство окремо наголошує на необхідності охорони вод, призначених для протипожежних потреб. Згідно зі ст. 69 Водного кодексу України використовувати воду з водних об'єктів спеціально призначених для протипожежних потреб у будь-яких інших цілях забороняється. Нагляд за дотриманням порядку користування водними об'єктами для протипожежних потреб здійснюють місцеві Ради народних депутатів та органи протипожежної безпеки.

Органи Національної поліції забезпечують правовий захист честі, гідності, здоров'я та життя осіб, які здійснюють охорону вод.

Працівники органів Національної поліції допомагають місцевим органам державної влади і управлінням виконувати обов'язки, передбачені для них водним законодавством у галузі використання і охорони вод. До відання обласних, районних, міських, сільських і селищних Рад народних депутатів та їх виконавчих органів віднесено широке коло питань, що тісно пов'язані з охороною вод:

а) розробка, затвердження та реалізація місцевих програм використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів;

б) встановлення правил користування маломірними судами на водних об'єктах;

в) організація роботи, пов'язаної з ліквідацією наслідків аварій та стихійного лиха, погіршенням якості вод або їх шкідливою дією;

г) організація інформування населення щодо стану водних об'єктів, його змін та проведення водоохоронних заходів;

д) здійснення контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Ефективна і постійна допомога органам державної влади і управління в їх діяльності щодо охорони вод — суттєвий вклад органів Національної поліції у вирішення цієї важливої проблеми.

Органи Національної поліції та їх працівники здійснюють охорону вод не тільки в зв'язку з виконанням службових обов'язків, але й як водокористувачі. Вони використовують воду для різних потреб: промислових, сільськогосподарських, побутових, культурно-оздоровчих тощо. Від того, як вони здійснюють права та обов'язки водокористувачів, чимало залежить загальний стан охорони вод в Україні. По-перше, органи Національної поліції, їх підприємства і господарські організації, всі працівники системи Міністерства внутрішніх справ займають вагомe місце серед водокористувачів. По-друге, вони подають приклад дбайливого використання і охорони вод іншим водокористувачам, тому що є однією із впливових структур в системі державних органів.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, вода є одним з видів природних об'єктів. Вода входить до складу всіх елементів біосфери, вона присутня не лише у водних об'єктах (водоймах, річках тощо), а й у повітрі, ґрунті, живих істотах і є найважливішим екологічним чинником у житті наземних організмів, основною частиною протоплазми клітин, тканин, рослинних і тваринних соків. Води становлять середовище перебування представників рослинного і тваринного світу.

Правова охорона й використання вод в Україні забезпечується Конституцією України (1996 р.), Водним кодексом України (1995 р.), Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.), «Про питну воду та питне водопостачання» (2002 р.), «Про загальнодержавну програму розвитку водного господарства» (2002 р.) тощо, розпорядженнями й указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України та ін.

Завданням водного законодавства є регламентація правових відносин з метою забезпечення збереження й науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення й галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорона вод від забруднення, засмічення й вичерпання, запобігання шкідливим їх діям і ліквідація наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорона прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Готуючись до семінару, необхідно звернути увагу на ключові поняття вказаної теми та засвоїти їх. При відповіді на семінарському занятті слід будувати свій виступ так, щоб в ньому містились: чітке формулювання теоретичних положень, обґрунтування цих положень і розкриття їх найбільш характерних ознак і властивостей; аргументація та ілюстрація теоретичних положень конкретними прикладами з юридичної практики; обґрунтовані висновки.

ТЕМА № 5. ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ВИДИ ПРАВА ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Рекомендована література

Вступ

1 Загальна характеристика права лісокористування

2 Організаційно-правові заходи щодо охорони лісів

3. Юридична відповідальність за порушення лісового законодавства

4 Роль органів Національної поліції у забезпеченні охорони лісів

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // ВВР України, 2015, № 40-41, ст.379
4. Лісовий кодекс України від 8 лютого 2006 р. // ВВР України. - 2006. - № 21. Ст. 170.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // ВВР Української РСР. - 1984. - Додаток до № 51. - Ст. 1122.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // ВВР України. - 2001. - № 25. - Ст. 131.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // ВВР України. - 2003. - № 40. - Ст. 356.
8. Бондарчук Н.В. Природоохоронне законодавство та екологічне право: навч. посібник // Н. В. Бондарчук – Ж.: Вид-во ЖНАЕУ, 2015. – 276 с.
9. Гетьман А.П. Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.
10. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Шуміло [та ін.]; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.
11. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 верес 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.
12. Кичигин Н. В. Экологическое право : краткий курс лекций / Н. В. Кичигин, М. В. Пономарев, Н. И. Хлуденева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 217 с.
13. Екологічне право України: підручник / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за ред. І. І. Каракаша. - О. : Фенікс, 2012. - 788 с.

14. Шмандій В.М., Клименко М.О., Голік Ю.С., Прищепа А.М., Бахарев В.С., Харламова О.В. Екологічна безпека. Підручник - Херсон: Олді-плюс, 2013.– 366 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: визначити організаційно-правові заходи охорони, відтворення та використання лісів України. Надати визначення відповідальності за порушення лісового законодавства та дослідити її різновиди. Надати характеристику діяльності органів Національної поліції щодо забезпечення додержання правил охорони лісів.

ВСТУП

Ліси є основною складовою навколишнього природного середовища і як будь-який природний об'єкт характеризуються відповідними ознаками: біологічними, екологічними, економічними та юридичними.

Економічне значення лісів полягає у тому, що вони є основним джерелом лісових ресурсів, тобто деревини, технічної й лікарської сировини, кормових, харчових та інших лісових продуктів, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва.

З урахуванням паритету екологічних і економічних ознак ліси України за своїм економічним і господарським значенням поділяють на дві групи (статті 36-41 Лісового кодексу України). Так, до першої групи належать ліси, що виконують переважно природоохоронні функції. Залежно від переваг виконуваних ними функцій ліси першої групи належать до водоохоронних, захисних, санітарно-гігієнічних та оздоровчих категорій захищеності. До першої групи належать також ліси на територіях природно-заповідного фонду, лісоплодові насадження і субальпійські деревні та чагарникові угруповання.

До другої групи належать ліси, що поряд з екологічним мають експлуатаційне значення, і для збереження їх захисних функцій, безперервності та невиснажливості їх використання встановлюється режим обмеженого лісокористування.

Юридичне поняття лісів пов'язане з формуванням лісового фонду, який становлять усі ліси на території України (ст. 4 Лісового кодексу України). Особливістю лісового фонду України є віднесення до нього, крім лісів,

земельних ділянок, не вкритих лісовою рослинністю, але наданих для потреб лісового господарства.

До лісового фонду не належать: усі види зелених насаджень у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів; окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних ділянках, дачних і садових ділянках. На цю рослинність не поширюється правовий режим, встановлений для лісів.

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВА ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

Право лісокористування є складовою частиною права природокористування, тому йому притаманні всі загальні риси останнього. Разом з тим право лісокористування має певні особливості, що обумовлено формами власності на ліси, їх правовим режимом, значущістю лісів у виконанні екологічних, економічних, культурно-оздоровчих та інших функцій.

Право лісокористування слід розглядати в двох аспектах — як об'єктивне і як суб'єктивне право.

Об'єктивне право лісокористування — це сукупність правових норм, які регулюють порядок і умови раціонального користування і відтворення лісів, їх охорони і захисту, підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин у зазначеній галузі.

ВИСНОКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Чинне лісове законодавство, на відміну від законодавства минулих років, визначає ліс як сукупність землі, рослинності, в якій домінують дерева та чагарники, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що у своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище (ст. 3 ЛК України). При цьому, як зазначено в Лісовому кодексі, ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місце розташування виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні), естетичні, виховні та інші функції, мають обмежене експлуатаційне значення.

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЩОДО ОХОРОНИ ЛІСІВ

Велика роль в охороні лісів належить організаційно-правовим заходам, що спрямовані на охорону лісів від пожеж, їх збереження від знищення, пошкодження та іншого шкідливого впливу, захист від шкідників і хвороб, а також раціональне використання, відновлення лісів і підвищення їх продуктивності.

Характерною ознакою організаційно-правових заходів охорони лісів є те, що вони передують заходам юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та спроможні запобігати різним порушенням.

Основним організаційно-правовим заходом охорони лісів є ведення лісового господарства на науковій основі. Організаційно-правові заходи охорони лісів притаманні насамперед організації лісового господарства. Воно має своїм завданням забезпечувати правову і технічну регламентацію раціонального ведення лісового господарства і використання лісових ресурсів залежно від природних та екологічних умов, цільового призначення, місця розташування, природного складу лісів, а також функцій, які вони виконують.

Державні органи та постійні лісокористувачі, які здійснюють планування, організацію, ведення лісового господарства і використання лісових ресурсів, **зобов'язані забезпечувати:**

- а) збереження лісів, охорону їх від пожеж, захист від шкідників і хвороб;
- б) посилення водоохоронних, захисних, кліматорегулюючих, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших корисних властивостей лісів з метою охорони здоров'я людей і поліпшення навколишнього природного середовища;
- в) невиснажливе і раціональне використання лісів для планомірного задоволення потреб виробництва і населення в деревині та іншій лісовій продукції;

г) розширене відтворення, поліпшення породного складу і якості лісів, підвищення їх продуктивності.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, основним і найпершим заходом охорони лісів є створення міцної правової бази їхнього раціонального використання і охорони, а саме: розробка і прийняття необхідних лісових законодавчих актів, а також їх своєчасне поновлення в залежності від потреб життя. Лісове законодавство завжди розглядалось як важливий засіб раціонального використання і охорони лісів. Проте на практиці допускалося немало правопорушень щодо лісів. Це обумовлювалося наявністю великої кількості не кодифікованих актів лісового законодавства, що утруднювало діяльність органів лісового господарства, лісокористувачів, усіх суб'єктів лісових правовідносин. З прийняттям нового Лісового кодексу України зазначений недолік усувається.

III. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЛІСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

За загальним правилом особи, які вчинили правопорушення лісового законодавства, підлягають юридичній відповідальності. Загальний перелік таких порушень закріплений у ст. 98 Лісового кодексу України.

Особливості застосування різних видів юридичної відповідальності (цивільно-правової, адміністративної, кримінальної та дисциплінарної) визначені спеціальним законодавством.

Дисциплінарна відповідальність у галузі охорони, захисту і користування лісами настає для керівників та працівників лісогосподарських підприємств, установ, організацій за порушення установлених правил використання лісових ресурсів, які вони зобов'язані виконувати в межах посадових повноважень. Застосування дисциплінарної відповідальності здійснюється в порядку, передбаченому Кодексом законів про працю України.

Цивільно-правова відповідальність. Сутність цивільно-правової відповідальності полягає в обов'язку фізичних і юридичних осіб відшкодувати шкоду, заподіяну внаслідок порушення лісового законодавства, у розмірах і порядку, визначених як цивільним, так і лісовим законодавством. Це пов'язано з широким застосуванням при обчисленні шкоди таксового та витратного методів, які є об'єктом регулювання лісового законодавства.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Отже, під порушенням лісового законодавства слід розуміти протиправну дію або бездіяльність, яка завдає шкоди лісам або земельним ділянкам лісового фонду чи не завдає такої шкоди, але направлена проти встановленого порядку користування лісами, а також земельними ділянками лісового фонду і передбачає юридичну відповідальність винної в цьому особи. Перелік порушень

лісового законодавства міститься в ст. 98 ЛК України, а відповідальність за них настає відповідно тяжкості вчиненого злочину.

IV. РОЛЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОХОРОНИ ЛІСІВ

Органам Національної поліції належить значна роль у забезпеченні охорони лісів, поліцейські ведуть боротьбу з незаконною порубкою лісу і порушенням правил пожежної безпеки в лісах. Вони виконують це завдання як своїми силами, так і в складі інших органів.

Органи Національної поліції ведуть розслідування щодо незаконного вирубування лісу в повному обсязі. У процесі розслідування належить з'ясувати: чи дійсно було вчинено незаконне вирубування лісу, де саме воно зроблено: у лісах першої групи, що виконують захисні, санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції; у лісах заповідників, національних і природних парків; у лісах, що мають наукове та історичне значення. Важливо з'ясувати також розмір матеріальної шкоди, з якою метою вчинена порубка (для особистих потреб чи з метою промислу), злочин скоєний вперше чи це відбувається систематично, хто є співучасником лісопорушення тощо.

Виконуються й інші слідчі дії — обшук, огляд місця події, допит свідків тощо.

Акти про незаконну порубку лісу надходять до поліції від лісгоспу, а складається працівниками лісової охорони. Якщо незаконне вирубування лісу тягне за собою адміністративну відповідальність, акт про лісопорушення направляється лісгоспу до адміністративної комісії при виконавчому органі місцевої Ради народних депутатів.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, ліси — це самостійний і відтворюваний об'єкт природи і складова навколишнього природного середовища; об'єкт рослинного світу; об'єкт державної власності у вигляді сукупності дерев, чагарників, іншої лісової рослинності, ґрунтового покриву; джерело одержання деревини та іншої лісової продукції, що є базою для ведення різних галузей господарювання; об'єкт природи, який виконує кліматорегулюючі, захисні, водоохоронні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні та інші функції та який впливає на навколишнє природне середовище; розміщений на спеціально виділених землях і зареєстрований у державних лісооблікових документах як ліс, об'єкт власності, управління, використання та охорони.

З метою здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження лісів України від знищення, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, спрямованих на захист від шкідників і хвороб, на раціональне використання і відтворення, в державі забезпечується правова охорона лісів, яка полягає в нормативному регулюванні суспільних відносин у цій сфері. Система правових норм, які регулюють суспільні лісові відносини на основі права державної власності на ліси і особливих принципах, становить самостійну галузь права — лісове право України.

Відносини державного управління в цій галузі виникають у сферах планування, прогнозування, обліку і ведення лісового кадастру, контролю, надання лісів у користування тощо й базуються на праві власності держави на ліси.

Лісове право керується відповідною системою принципів, у яких відображені найбільш суттєві риси суспільних відносин та вимог, що встановлюються до правового регулювання, реалізації правових норм.

Лісове право входить також до системи природоресурсного права як комплексної галузі права, яке у свою чергу складається із відповідних галузей, спрямованих на регулювання суспільних відносин щодо використання та

охорони земель, вод, надр, тваринного світу, атмосферного повітря, в тому числі лісів.

Систему лісового права України становлять такі правові інститути, як: право власності на ліси; право лісокористування; правові засади управління в сфері використання та охорони лісів; правова охорона лісів; відповідальність за порушення лісового законодавства.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Підготовку до семінару необхідно розпочати з вивчення юридичних термінів, які стосуються теми: ліс, лісова рослинність. Необхідно звернути увагу, що норми ЛК України мають спеціальний характер і стосуються лісової рослинності та лісу як комплексного природного утворення. Ліси України можуть перебувати в державній, приватній і комунальній власності. Необхідно пригадати загальні положення про власність на природні ресурси і, спираючись на норми ЗК і ЛК України, з'ясувати, як розмежовуються державні і комунальні ліси, які ділянки лісу можуть перебувати в приватній власності, а також врахувати встановлені для власників лісів обмеження в користуванні та розпорядженні лісами.

Слід пам'ятати, що чинна редакція ЛК допускає право постійного користування лісами лише для державних і комунальних спеціалізованих лісогосподарських підприємств або державних чи комунальних підприємств, в яких створені спеціалізовані лісогосподарські підрозділи. Саме постійні лісокористувачі мають виключне право на заготівлю деревини. Вони ж наділені найбільш широким колом обов'язків стосовно охорони, захисту та відновлення лісів. Тимчасове лісокористування буває довгостроковим (до 50 років) і короткостроковим (до 1 року). Таке користування здійснюється для визначених ЛК потреб без вилучення земельних ділянок лісогосподарського призначення у постійних лісокористувачів.

Підстави та порядок виникнення права лісокористування залежать від виду лісокористування. Особливу увагу слід звернути на порядок видачі та призначення лісорубного квитка і лісового квитка, також детально вивчити положення, які стосуються підстав припинення права лісокористування, плати за спеціальне лісокористування організації та порядку ведення лісового господарства.

**ТЕМА № 6. ПРАВО ВИКОРИСТАННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ ТА ЙОГО
ВИДИ**

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Рекомендована література

Вступ

1 Суб'єкти, види і підстави права використання тваринного світу

2 Правова охорона тваринного світу

3. Юридична відповідальність за порушення законодавства про тваринний світ

4. Роль органів Національної поліції в охорони тваринного світу

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // ВВР України, 2015, № 40-41, ст.379
4. Закон України "Про тваринний світ" від 13.12.2001 р. // ВВР України. - 2002. - № 14. - Ст. 97.
5. Закон України "Про Червону книгу України" від 07.02.2002 р. // ВВР України. - 2002. - № 30. - Ст. 201.
6. Закон України "Про мисливське господарство і полювання" від 22.02.2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 12. - Ст. 442.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // ВВР Української РСР. - 1984. - Додаток до № 51. - Ст. 1122.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // ВВР України. - 2001. - № 25. - Ст. 131.
9. Бондарчук Н.В. Природоохоронне законодавство та екологічне право: навч. посібник // Н. В. Бондарчук – Ж.: Вид-во ЖНАЕУ, 2015. – 276 с.
10. Гетьман А.П. Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.
11. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Шуміло [та ін.]; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.
12. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 верес 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: сформувати уявлення курсантів щодо юридичних понять «тваринний світ», правових засад здійснення охорони тваринного світу; з'ясувати порядок використання тваринного світу в загальному та спеціальному порядку. Означити роль органів Національної поліції при охороні тваринного світу

ВСТУП

Тваринний світ є невід'ємним компонентом навколишнього природного середовища, національним багатством України, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей.

Об'єктам тваринного світу притаманні певні юридичні ознаки, які дозволяють вирізнити їх з-поміж інших об'єктів власності чи користування. До представників тваринного світу, що охороняються наведеними законами, належать лише дикі тварини. Відносини в галузі охорони і використання сільськогосподарських, свійських та інших тварин для господарських, наукових, естетичних цілей регулюються не екологічним, а цивільним, аграрним чи іншим законодавством України. Так само в сферу дії згаданих законів не входить охорона і використання залишків викопних тварин.

Об'єктами користування можуть бути як безпосередньо тварини в усій їх біологічній різноманітності на всіх стадіях розвитку, так і їх частини (роги, шкіра тощо), а також продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск, пух тощо.). Житла і споруди тварин, а також території, що є середовищем їх перебування та шляхами міграції, підлягають охороні.

Правовою основою, на якій ґрунтується охорона, використання і відтворення тваринного світу, є Закони України від 13 грудня 2001 року «Про тваринний світ», від 16 травня 1995 року «Про виключну (морську) економічну зону України», від 22 лютого 2000 року «Про мисливське господарство і полювання», від 6 лютого 2003 року «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них», інші нормативні акти національного законодавства,

а також міжнародні угоди. Завданням законодавства про тваринний світ України є регулювання відносин у галузі охорони, раціонального використання і відтворення об'єктів тваринного світу, збереження та поліпшення середовища його перебування, забезпечення умов сталого існування їх видової і популяційної різноманітності.

I. СУБ'ЄКТИ, ВИДИ І ПІДСТАВИ ПРАВА ВИКОРИСТАННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ

Враховуючи можливість існування декількох суб'єктів права власності на тваринний світ, законодавство встановлює, що використання об'єктів тваринного світу може здійснюватись як на праві його власності, так і на праві користування ним.

Власниками або користувачами дикого тваринного світу (тобто суб'єктами права використання його об'єктів) у першу чергу виступають юридичні особи всіх форм власності та підпорядкування (державні мисливські господарства, господарства громадських мисливських товариств або їх колективи, фауністичні приватні підприємства, рибогосподарські об'єднання, наукові та навчальні установи тощо). Означені суб'єкти повинні користуватися тваринним світом згідно з цілями і завданнями їх статутної діяльності. Використання тваринного світу в порядку ведення мисливського і рибного господарства здійснюється з наданням підприємствам, установам, організаціям права користування середовищем перебування тварин — мисливськими угіддями та рибогосподарськими водоймами.

ВИСНОКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про тваринний світ» використання об'єктів тваринного світу здійснюється на праві власності і праві користування.

Право колективної чи приватної власності на об'єкти тваринного світу повинно бути підтверджено відповідними документами.

Користувачами тваринного світу можуть бути підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземні юридичні і фізичні особи та особи без громадянства.

Користування об'єктами тваринного світу здійснюється в порядку загального і спеціального використання.

II. ПРАВОВА ОХОРОНА ТВАРИННОГО СВІТУ

Охорона тваринного світу — це система правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення та раціональне використання об'єктів тваринного світу.

Забезпечення охорони тваринного світу досягається шляхом встановлення науково-обґрунтованих правил, лімітів та норм щодо раціонального використання та відтворення об'єктів тваринного світу, заборони та обмежень у їх використанні, в першу чергу, заборони самовільного спеціального використання.

З метою охорони тварин і рослин, що перебувають під загрозою зникнення, встановлюється особливий режим охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України і до переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні на території Республіки Крим та областей.

Підставою для занесення до Червоної книги України певних видів тварин і рослин є дані про їх чисельність і динаміку, ареал і зміни умов існування, що підтверджують необхідність вжиття термінових заходів для їх охорони.

Пропозиції про занесення до Червоної книги України видів тварин і рослин можуть вносити відповідні науково-дослідні установи, державні і громадські організації, окремі фахівці, науковці за умови наукового обґрунтування його необхідності.

Рішення про занесення видів тварин і рослин до Червоної книги України приймається Міністерством охорони навколишнього природного середовища України.

Охорона тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, забезпечується шляхом:

– встановлення їх особливого правового статусу, що враховується при розробленні законодавчих та інших нормативних актів;

- систематичної роботи щодо виявлення місць їх перебування та зростання, проведення постійного моніторингу за станом популяцій і необхідних наукових досліджень з метою розробки наукових основ їх охорони і відтворення;
- створення системи заповідних та інших об'єктів з охорони видів тварин і рослин, що перебувають під загрозою зникнення;
- створення банків їх генофонду, розведення у спеціально створених умовах;
- проведення широкої виховної роботи серед населення, що, власне, стосується охорони не тільки зникаючих видів тварин і рослин.

Охорона тваринного світу включає також охорону середовища перебування, умов розмноження, шляхів міграції тварин. Заходи щодо збереження середовища перебування та умов розмноження тварин повинні передбачатися при розміщенні, проектуванні і забудові населених пунктів, введенні в господарський обіг цілинних земель, заболочених, прибережних, чагарникових територій, лісових користуваннях, проведенні геологорозвідувальних робіт. При розміщенні, проектуванні і будівництві залізничних, шосейних, транспортних магістралей повинні розроблятися і здійснюватися заходи, які б забезпечували збереження шляхів міграції тварин.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Важливе значення для забезпечення охорони тваринного світу має виховання громадян у дусі гуманного ставлення до тварин, пропаганда цих питань у засобах масової інформації і здійснення державного контролю у галузі охорони та використання об'єктів тваринного світу.

III. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ТВАРИННИЙ СВІТ

Юридична відповідальність за порушення фауністичного законодавства є одним із засобів правової охорони тваринного світу. Вона настає за правопорушення у цій сфері.

Стаття 63 Закону «Про тваринний світ», ст. 42 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» містять загальний перелік правопорушень щодо цього. За їх вчинення до винних осіб може бути застосована дисциплінарна та адміністративна, цивільно-правова, кримінальна відповідальність.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Притягнення винних осіб до адміністративної чи кримінальної відповідальності не звільняє їх від відшкодування збитків, заподіяних ними внаслідок порушення законодавства у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, у порядку та розмірах, встановлених законодавством України. Проте законодавство передбачає й добровільне відшкодування збитків.

IV. РОЛЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ОХОРОНИ ТВАРИННОГО СВІТУ

Органи Національної поліції проводять значну роботу в галузі охорони тваринного світу, сприяють відповідним органам у боротьбі з браконьєрством, порушенням правил полювання і рибальства, вживають заходів щодо запобігання і припинення незаконного полювання. Незаконним визнається полювання на тих звірів і птицю, щодо яких воно заборонено, або яке проводиться без належного дозволу та відповідних документів, в заборонених місцях.

Полювання визнається протизаконним і в тих випадках, коли воно проводиться в заборонені строки або на заборонені певні види тварин, ведеться недозволеними знаряддями і способами.

Органи Національної поліції сприяють також органам рибоохорони в здійсненні ними заходів, спрямованих на збереження і відтворення рибних ресурсів. Найбільш розповсюдженими видами такого сприяння природоохоронним органам у галузі охорони тваринного світу є спільна розробка комплексних планів з цих питань і їх здійснення, участь у затриманні правопорушників і встановлення їх особи, перевірка знарядь та способів полювання і рибальства та вилучення недозволених, огляд здобутих тварин; організація і проведення патрулювання, рейдів та засад, одержання від посадових осіб і громадян пояснень з приводу порушень ними природоохоронного законодавства.

Серед порушень у галузі охорони тваринного світу суттєве місце займає браконьєрство, суспільна небезпека якого полягає в тому, що воно спричиняє значний збиток мисливському і рибному господарству. Боротьба з браконьєрством є однією з важливих задач органів Національної поліції.

При затриманні браконьєрів чи виявленні порушень правил полювання і рибальства поліцейській зобов'язані скласти протокол і оформити вилучення відповідних знарядь, а також незаконно здобутого.

У боротьбі з браконьєрством певну роль відіграє виконання встановленого порядку торгівлі знаряддям і продукцією полювання і рибальства. Торговельним організаціям не дозволяється здійснювати продаж тих знарядь лову й матеріалів, застосування яких у даній місцевості заборонено правилами рибальства. Заборонений продаж приватними особами тих видів риби, за незаконне виявлення і знищення яких передбачено стягнення нанесеного збитку, а також ікри та іншої продукції із риби цих видів.

Торгівля м'ясом диких копитних тварин повинна здійснюватись тільки через державну і кооперативну мережу. Громадянам, які займаються полюванням, дозволяється продавати тільки здобуту ними у відповідності зі встановленими правилами водоплавну і борову дичину.

Поліція здійснює нагляд за додержанням громадянами правил спортивного і любительського лову риби, які для особистого користування дозволяються всім громадянам безкоштовно в усіх водоймах, за виключенням заповідників, риборозподільників, ставкових та інших культурних господарств, а також в інших заборонених для рибальства місцях. Правилами визначено, які знаряддя лову дозволяється застосовувати при любительському і спортивному рибальстві, а також граничні норми на одного рибалку.

Роль органів Національної поліції у забезпеченні охорони рибних запасів особливо зростає тепер, коли виникла потреба збільшити постачання риби населенню у зв'язку з загостренням продовольчої проблеми. Тому слід значно посилити контроль за додержанням законодавства про охорону і відтворення рибних запасів, боротьбу з браконьєрством, крадіжками риби в господарствах, а також правил рибальства і охорони рибних ресурсів у внутрішніх водоймах.

Для діяльності співробітників органів Національної поліції організуючими і цілеспрямовуючими правовими нормами є статті 5, 32 і 58 Закону України «Про тваринний світ».

Стаття 5 закріплює право державної власності на тваринний світ, яке органи Національної поліції зобов'язані охороняти, у ст. 32 систематизовані і стисло викладені заходи охорони природи, ст. 58 присвячена відповідальності за порушення законодавства України в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Органи Національної поліції сприяють охороні тваринного світу, здійснюючи дозвільну систему. Відповідно до чинного законодавства вони видають міністерствам та іншим центральним органам державної виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям, господарським об'єднанням дозволи на придбання, зберігання, перевезення і використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, холодної зброї, вибухових матеріалів, газової зброї, а громадянам — дозволи по придбання, зберігання і носіння вогнепальної зброї та придбання і зберігання холодної зброї.

Здійснюючи дозвільну систему, органи Національної поліції мають можливість контролювати зберігання і цільове використання вогнепальної зброї і вибухових матеріалів, що в певній мірі запобігає браконьєрство.

Згідно з Положенням про Міністерство внутрішніх справ, затвердженим Розпорядженням Президента України від 7 жовтня 1992 р., рішення МВС України у питаннях здійснення дозвільної системи є обов'язковим для центральних і місцевих органів державної влади, а також підприємств, установ і організацій. Це значно посилює природоохоронні заходи МВС.

Значну небезпеку для тваринного світу представляють епізоотії — масові розповсюдження інфекційних захворювань серед тварин на певній території.

При виникненні епізоотії ОНП разом із ветеринарною інспекцією здійснюють профілактичні заходи, направлені на попередження занесення інфекцій на територію, яка не заражена, допомагають ветеринарній інспекції в Організації, контролі і проведенні карантинних заходів та ліквідації вогнищ захворювання худоби і птахів.

Ведення боротьби з епізоотією вимагає від ОНП розробки окремого плану, який би передбачав систему ефективних дій щодо локалізації та ліквідації цього небезпечного для диких і свійських тварин захворювання.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Отже, завдання щодо охорони тваринного світу реалізуються поліцією під час охорони громадського порядку, у межах взаємодії з іншими суб'єктами природоохоронної діяльності та виконання профілактичних заходів.

На практиці найпоширенішими формами взаємодії поліції з природоохоронними органами є участь її працівників у затриманні правопорушників, встановленні осіб, перевірці способів полювання та рибальства, огляді протиправно здобутих тварин і риби тощо, організації і проведенні патрулювань, рейдів, засідок, вилученні у браконьєрів засобів протиправного мисливства і рибальства, отриманні від посадових осіб і громадян з приводу порушення ними природоохоронного законодавства, складанні протоколів про адміністративні правопорушення тощо.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Роль, яку відіграють тварини в житті і виробничій діяльності людини, є визначальною в забезпеченні охорони тваринного світу, яка включає в себе систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення та раціональне використання об'єктів тваринного світу.

Відносини в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, об'єкти якого перебувають у стані природної волі, у неволі чи напіввільних умовах, на суші, у воді та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Завданням законодавства України про охорону, використання і відтворення тваринного світу є, крім того, збереження і поліпшення середовища перебування диких тварин, забезпечення умов постійного існування всього їх різноманіття у стані природної волі, неволі чи напіввільних умовах.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При аналізі поняття «тваринний світ» необхідно взяти до уваги, що воно не охоплює сільськогосподарських та інших свійських тварин, проте включає об'єкти дикої фауни, що утримуються в неволі або напіввільних умовах. Використання об'єктів тваринного світу в Україні можливо як на праві власності, так і на праві користування. Власниками об'єктів тваринного світу є держава, територіальні громади, фізичні та юридичні особи, зокрема й іноземні, які набули права власності на законних підставах. Коло користувачів об'єктів тваринного світу законодавством не обмежується також, хоча в деяких випадках вимагається наявність спеціальної правосуб'єктності громадян та юридичних осіб. Наприклад, здійснення полювання зі зброєю можливе лише з 21 року.

Особливу увагу слід звернути на правове регулювання видів права використання тваринним світом. Загальне використання здійснюється без вилучення об'єктів тваринного світу з навколишнього середовища (крім любительського і спортивного рибальства, у водоймах загального користування в межах встановлених обсягів допустимого вилову) з метою задоволення естетичних, рекреаційних, оздоровчих та інших потреб. Спеціальне використання тваринного світу здійснюється з вилученням об'єктів тваринного світу з навколишнього середовища. Далі слід окремо розглянути правове регулювання мисливства та рибальства, звернувшись при цьому до спеціальних актів законодавства, що регулюють ці питання. Зокрема, необхідно встановити відмінності між поняттями “мисливство” і “полювання”, “рибальство” і “ведення рибного господарства”, з'ясувати, які органи видають дозволи на здійснення вказаних видів використання тваринного світу, підстави їх припинення тощо.

ТЕМА № 7. АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Рекомендована література

Вступ

- 1.** Атмосферне повітря як об'єкт правового регулювання, охорони та використання
- 2.** Правове регулювання стандартизації і нормування у галузі охорони атмосферного повітря
- 3.** Відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря
- 4.** Заходи органів Національної поліції щодо забезпечення охорони атмосферного повітря

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // ВВР України, 2015, № 40-41, ст.379
4. Закон України "Про охорону атмосферного повітря" від 21.06.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 48. - Ст. 252.
5. Бондарчук Н.В. Природоохоронне законодавство та екологічне право: навч. посібник // Н. В. Бондарчук – Ж.: Вид-во ЖНАЕУ, 2015. – 276 с.
6. Гетьман А.П. Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.
7. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Шуміло [та ін.]; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ . – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.
8. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 верес 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.
9. Кичигин Н. В. Экологическое право : краткий курс лекций / Н. В. Кичигин, М. В. Пономарев, Н. И. Хлуденева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 217 с.
10. Лозінська С. В.Європейська екологічна політика та її вплив на реформування законодавства України про охорону навколишнього природного середовища / С. В. Лозінська, Н. І. Чудик-Білоусова // Університетські наукові записки : часопис / Хмельн. ун-т упр. та права. - Хмельницький, 2012. – № 1. – С. 599-612.
11. Екологічне право України: підручник / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; за ред. І. І. Каракаша. - О. : Фенікс, 2012. - 788 с.

12. Шмандій В.М., Клименко М.О., Голік Ю.С., Прищепа А.М., Бахарєв В.С., Харламова О.В. Екологічна безпека. Підручник - Херсон: Олді-плюс, 2013.– 366 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: з'ясувати сутність законодавчого регулювання використання атмосферного повітря, визначити особливості категорії «атмосферного повітря», стандартизація та нормування використання атмосферного повітря, означити роль органів Національної поліції щодо охорони атмосферного повітря.

ВСТУП

Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього середовища. Коротко його значення можна висловити так: повітря — це життя. Добре відомо, що людина здатна прожити без їжі тиждень, без води — дні, а без повітря — лише хвилини.

Від чистоти повітря залежить здоров'я людини, її самопочуття та працездатність. Багато доказів свідчать про тісний зв'язок між забрудненням повітря і тяжкими захворюваннями людей. Причому в першу чергу страждають органи дихання.

Забруднення атмосфери відбувається з різних причин: виверження попелу і газів вулканами, пилові бурі, лісні пожежі тощо. Проте основним і найнебезпечнішим джерелом забруднення атмосфери є промислові підприємства, транспортні засоби, отрутохімікати, що використовуються у сільському господарстві. Забруднення атмосферного повітря нерідко призводить до загибелі сільськогосподарських культур, зниження врожайності, захворювання чи загибелі домашніх і диких тварин, несприятливо впливає на стан і продуктивність лісу, на якість води та існування в ній живих організмів.

Правову основу вивчення даної теми складають Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 р., «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 27 лютого 1994 р., постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про

порядок здійснення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря» від 29 грудня 1993 р. та деякі інші нормативні акти.

I. АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. Як природний об'єкт воно являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень. Критерієм розподілу атмосферного повітря (як природного об'єкта) та іншого повітря є природний, непорушний зв'язок повітря з довкіллям.

Закон України від 16 жовтня 1992 року «Про охорону атмосферного повітря» (далі Закон) не регулює відносини з приводу повітря жилих, виробничих та інших приміщень. До атмосферного повітря також не належить повітря, яке знаходиться у компресорах, балонах тощо. Цей Закон спрямований на збереження та відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище. Відносини з приводу повітря, яке знаходиться в межах приміщень, у ємностях, регулюється санітарним, цивільним, житловим та іншим законодавством.

У Законі України «Про охорону атмосферного повітря» в редакції від 21 червня 2001 року, на відміну від попередньої редакції, відсутній самостійний розділ про використання атмосферного повітря. Але ж в Конституції України передбачено, що атмосферне повітря є об'єктом права власності Українського народу, а кожний громадянин має право користуватися цими природними об'єктами права власності народу відповідно до закону (ст. 13 Конституції України). Пояснюється це тим, що екологічні суспільні відносини щодо використання атмосферного повітря не потребують узагальнюючого правового регулювання і врегульовані лише тією мірою, в якій це необхідно для підтримання та забезпечення екологічної безпеки, створення сприятливих умов для життєдіяльності, запобігання шкідливому впливу його на здоров'я людей та довкілля. Іншими словами, сфера правового регулювання фактично обмежується

потребами охорони атмосферного повітря. Однак доцільно говорити не лише про охорону, але й про використання атмосферного повітря.

По-перше, атмосферне повітря є найціннішим економічним природним ресурсом, елементи, що входять до його складу, використовуються для виробництва продукції в різних сферах діяльності, зокрема у хімічній та металургійній промисловості, машинобудуванні, енергетиці та ін. До його складу входить ряд важливих компонентів (азот, аргон, криптон, ксенон та ін.).

По-друге, правомірно говорити про використання атмосферного повітря у рамках загального природокористування. Воно використовується як елемент природного середовища існування і як природна умова його життя. Використання атмосферного повітря на праві загального користування проявляється у декількох видах. При цьому експлуатаційні аспекти містяться у правових приписах про охорону атмосферного повітря. Тому слід виходити із змісту правових приписів, які передбачають не лише охоронні, але й експлуатаційні аспекти. Одним з прикладів використання атмосферного повітря є використання цього об'єкта природи у цілях створення сприятливих умов для забезпечення життєдіяльності людини. Такий висновок випливає з преамбули і ст. 33 Закону.

По-третє, атмосферне повітря використовується як природний резервуар для викидів забруднюючих речовин. Хоча на сучасному етапі суспільного розвитку практика не висуває перед правом як самостійне завдання регулювання відносин щодо використання атмосферного повітря, але суспільні відносини, які при цьому виникають, мають підпорядкований характер. Вони регулюються лише в тій мірі, в якій це необхідно для досягнення цілей охорони атмосферного повітря.

По-четверте, основні споживачі атмосферного повітря виступають і його забруднювачами.

Слід розрізнити використання атмосферного повітря і право користування ним. Перше поняття належить до еколого-економічного явища, а друге слід розглядати як юридичну категорію. Обидва ці поняття згадуються в

екологічному законодавстві. У статті 33 Закону встановлено, що порушення прав громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище розглядається як правопорушення. З цього випливає, що кожний громадянин має право користування екологічно безпечним атмосферним повітрям.

Право використання атмосферного повітря реально існує, хоча і не закріплено в останній редакції Закону «Про охорону атмосферного повітря». Воно являє собою забезпечену державою можливість громадян, юридичних осіб і інших суб'єктів користуватися атмосферним повітрям для задоволення своїх соціальних, екологічних, економічних та інших потреб відповідно до законодавства України і міжнародних угод. Можливість визначає дозволеність, допустимість з боку держави на експлуатацію (користування) атмосферним повітрям у встановленому порядку.

Приналежність атмосферного повітря з урахуванням його особливостей також здійснюється у двох правових формах: на праві власності і праві використання. Право власності на атмосферне повітря вперше офіційно закріплене у ст. 13 Конституції України. У спеціальному атмосфероповітряному законодавстві такі приписи відсутні. Отже, при вирішенні питань власності на атмосферне повітря необхідно керуватися конституційними приписами.

Охорона атмосферного повітря — це система заходів, пов'язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням його забрудненню та зниженням його рівня, впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних чинників.

Вона здійснюється різноманітними способами: біологічним (проведенням робіт щодо відтворення природних ресурсів, та охороною їх від вичерпання); технологічним (вдосконаленням технологічних процесів, систем очищення, організацією безвідходних виробництв); економічним (плануванням охорони, матеріально-технічним забезпеченням, розвитком матеріального стимулювання за виконання природоохоронних заходів); санітарним (застосуванням заходів щодо оздоровлення навколишнього природного середовища); організаційним (організацією експлуатації та контролю за його станом та охороною);

ідеологічним (проведенням еколого-виховної роботи, поліпшенням екологічної підготовки кадрів), правовим.

Об'єкт охорони та права користування атмосферним повітрям слід розуміти у широкому і вузькому значенні. У широкому значенні таким об'єктом виступає атмосферне повітря у загальній сукупності без відокремлення будь-якої його частини. Безпосереднім об'єктом охорони та права користування є атмосферне повітря, яке розташоване найближче до землі, у місці проживання (перебування) людини.

Суб'єктами охорони та права користування атмосферним повітрям є підприємства, установи, організації, громадяни України, а також іноземні фізичні та юридичні особи. Державне управління в галузі охорони атмосферного повітря відповідно до Закону здійснюють: КМУ; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони здоров'я; місцеві державні адміністрації, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування (ст. 4 Закону).

Підприємства, установи, організації та громадяни — суб'єкти підприємницької діяльності щодо охорони атмосферного повітря зобов'язані: здійснювати організаційно-господарські, технічні та інші заходи щодо забезпечення виконання вимог, передбачених стандартами та нормативами екологічної безпеки у галузі охорони атмосферного повітря, дозволами на викиди забруднюючих речовин тощо; вживати заходів щодо зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин і зменшення впливу фізичних факторів; своєчасно і в повному обсязі сплачувати збори за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів; забезпечувати безперебійну ефективну роботу і підтримання у справному стані споруд, устаткування та апаратури для очищення викидів і зменшення рівнів впливу фізичних та біологічних факторів; здійснювати контроль за обсягом і складом

забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, і рівнями фізичного впливу та вести їх постійний облік тощо.

Для забезпечення екологічної безпеки, створення сприятливого середовища життєдіяльності, запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та довкілля здійснюється регулювання викидів найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин (ст. 11 Закону). До найбільш поширених забруднюючих речовин належать: оксиди азоту, свинець та його сполуки, формальдегід та інші. А до небезпечних забруднюючих речовин — метали та їх сполуки; органічні аміни; хлор, бром та їх сполуки; фреони тощо. Перелік забруднюючих речовин переглядається Кабінетом Міністрів України не менше одного разу на п'ять років за пропозицією спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища і спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами можуть здійснюватися після отримання дозволу, який видається спеціально уповноваженими органами. Перелік установ, організацій та закладів, яким надається право на розробку документації, що обґрунтовують обсяги викидів для підприємств, установ, організацій та громадян, які є суб'єктами підприємницької діяльності, визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки.

Постановою КМУ від 13 березня 2002 року № 302 затверджено Порядок проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян — суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали такі дозволи.

Він видається власнику стаціонарного джерела за умови: протягом терміну дії встановлених нормативів екологічної безпеки; неперевищення нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин цими джерелами; дотримання вимог

до технологічних процесів у частині обмеження викидів забруднюючих речовин. Видача дозволів здійснюється безоплатно територіальними органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища за погодженням з установами державної санітарно-епідеміологічної служби на термін не менше п'яти років. Суб'єкти господарювання, які отримали дозволи, підлягають обліку в порядку, встановленому законодавством.

Дозвіл анулюється органом, який його видав, у разі: подання суб'єктом господарювання заяви про анулювання дозволу; зміни власника стаціонарного джерела викидів; прийняття у встановленому порядку рішення про скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання.

Крім цього, дозволи на експлуатацію (спеціальне використання атмосферного повітря) видаються у разі експлуатації устаткування з визначеними рівнями впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря (ст. 13 Закону); діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ у господарських цілях (ст. 16 Закону), тощо.

ВИСНОКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Метою охорони атмосферного повітря є забезпечення збереження сприятливого стану атмосферного повітря, його відтворення та поліпшення для підтримки екологічної безпеки життєдіяльності людини, а також запобігання шкідливому впливу на навколишнє природне середовище. Іншими словами, атмосфероповітряні охоронні заходи спрямовані на підтримання екологічної рівноваги на території України, на забезпечення екологічної безпеки.

II. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ І НОРМУВАННЯ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Стандартизація і нормування проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог до охорони атмосферного повітря від забруднення та забезпечення екологічної безпеки (ст. 4 Закону). Вони спрямовані на: забезпечення безпечного навколишнього природного середовища та запобігання екологічним катастрофам; реалізацію єдиної науково-технічної політики у галузі охорони атмосферного повітря; встановлення єдиних вимог до обладнання і споруд щодо охорони атмосферного повітря від забруднення; забезпечення безпеки господарських об'єктів і запобігання виникненню аварій та техногенних катастроф; впровадження і використання сучасних екологічно безпечних технологій.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Таким чином, стандартизація і нормування у галузі охорони атмосферного повітря складають єдину основу для розробки і здійснення відповідних правоохоронних заходів.

III. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Законом України «Про охорону атмосферного повітря», іншими актами встановлені такі правопорушення у галузі охорони атмосферного повітря:

- 1) порушення прав громадян на екологічно безпечний стан атмосферного повітря;
- 2) перевищення лімітів та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря;
- 3) перевищення нормативів гранично допустимих рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря;
- 4) викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря та використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення без дозволу спеціально вповноважених на те державних органів;
- 5) здійснення незаконної діяльності, що негативно впливає на погоду і клімат;
- 6) впровадження відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій, нових технічних систем, речовин і матеріалів, а також експлуатація технологічного устаткування, транспортних засобів та інших об'єктів, які не відповідають встановленим вимогам щодо охорони атмосферного повітря;
- 7) порушення правил складування й утилізації промислових та побутових відходів, транспортування, зберігання і застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив та інших препаратів, що спричинило забруднення атмосферного повітря;
- 8) проектування і будівництво об'єктів з порушенням норм і вимог щодо охорони і використання атмосферного повітря;
- 9) невиконання розпоряджень та приписів органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони та використання атмосферного повітря;

10) відмова від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан атмосферного повітря, джерело забруднення, а також приховування або перекручення відомостей про стан екологічної обстановки, яка склалася внаслідок забруднення атмосферного повітря.

Законодавством України може встановлюватися відповідальність і за інші правопорушення. Винні особи несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність застосовується до осіб, які порушили правила і норми охорони атмосферного повітря. Вина настає в тих випадках, коли порушення пов'язане з невиконанням або неналежним виконанням працівником трудових обов'язків згідно з законодавством про працю.

Адміністративна відповідальність полягає в застосуванні повноважними органами і посадовими особами конкретних адміністративно-правових санкцій до порушників законодавства про охорону атмосферного повітря. Розповсюдженим видом такої відповідальності є застосування штрафу у визначених розмірах, який регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення. Відповідно до статей 78-83 штрафу підлягають особи, винні у таких порушеннях законодавства щодо охорони атмосферного повітря:

- порушенні порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або шкідливого впливу на неї фізичних та біологічних факторів;
- порушенні порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ;
- введенні в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря;
- порушенні правил експлуатації, а також невикористанні встановлених споруд, устаткування, апаратури для очищення і контролю викидів в атмосферу;

- недотриманні екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції та прийняття в експлуатацію об'єктів або споруд;
- випуску в експлуатацію автомобілів, літаків, суден та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у викидах, а також рівень шуму, утворюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи;
- експлуатації автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у викидах;
- порушенні правил складування, зберігання, розміщення, транспортування, утилізації, ліквідації та використання промислових і побутових відходів;
- порушенні правил застосування, зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів.

Справи про адміністративні правопорушення у цій сфері розглядають адміністративні комісії при виконавчих органах районних, міських, районних у містах, селищних і сільських Рад народних депутатів. Якщо справи про адміністративні правопорушення пов'язані з порушенням санітарно-гігієнічних і санітарно-епідеміологічних правил і норм, їх розглядають органи та установи, що здійснюють державний санітарний нагляд.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Забруднення атмосферного повітря шкідливими речовинами може викликати виникнення збитків у користувачів іншими природними об'єктами: земельними ділянками, лісовими, водними ресурсами, диким тваринним світом тощо. Підставою для притягнення до відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону атмосферного повітря є правопорушення, передбачені ст. 44 Закону України «Про охорону атмосферного повітря».

Спеціальних такс, методик, правил підрахунку розміру збитків, спричинених іншим природним об'єктам забрудненим атмосферним повітрям, немає. У цих випадках повинні застосовуватися спеціальні правила, які встановлені щодо відшкодування шкоди відповідним природним ресурсам. Найчастіше атмосферне повітря забруднюється різними хімічними речовинами (пестицидами та ін.). Оскільки багато хімічних речовин належать до джерел підвищеної небезпеки, їх власники відшкодовують збитки за правилами, викладеними у ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Зокрема, вони звільняються від відшкодування шкоди у двох випадках: коли шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ; і якщо збитки виникли у результаті навмисних дій потерпілих.

IV. ЗАХОДИ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

В основі діяльності органів Національної поліції щодо охорони атмосферного повітря від забруднення лежать також заходи, передбачені ст. 19 Закону України «Про охорону атмосферного повітря»: переведення транспортних засобів на менш токсичні види енергії і палива; виведення з густонаселених житлових кварталів за межі міста автотранспортних підприємств, автозаправних станцій, вантажного транзитного автомобільного транспорту; впровадження в містах автоматизованих систем регулювання дорожнього руху та інші заходи.

Органи Національної поліції ретельно стежать і за виконанням норм права, які регулюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами. Такі викиди можуть здійснюватись тільки за дозволами, які видаються органами Міністерства екології та природних ресурсів України.

У полі зору працівників органів Національної поліції знаходяться також вимоги щодо охорони атмосферного повітря від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами. Не допускається спалювання зазначених відходів на території підприємств, установ, організацій і населених пунктів. Вони вивозяться на підприємства, що використовують їх як сировину, або на спеціальні звалища.

Поліцейським варто пам'ятати і про заходи охорони атмосферного повітря на випадок аварійних ситуацій. Стаття 17 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» зобов'язує підприємства, установи й організації, викиди забруднюючих речовин яких при аваріях та несприятливих метеорологічних умовах можуть призвести до надзвичайних екологічних ситуацій, мати заздалегідь розроблені спеціальні заходи щодо охорони атмосферного повітря. Такі заходи погоджуються з органами Міністерства екології та природних

ресурсів, Міністерства охорони здоров'я, місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Органи Національної поліції сприяють виконанню вимог щодо охорони атмосферного повітря при видобуванні корисних копалин та проведенні вибухових робіт. Суть однієї з вимог полягає в тому, щоб зазначені виробничі процеси проводились з додержанням правил, спрямованих на відвернення або зниження рівнів забруднення атмосферного повітря.

Друга вимога стосується розміщення териконів. Згідно зі ст. 21 Закону «Про охорону атмосферного повітря» розміщення в населених пунктах нових териконів і відвалів, які можуть бути джерелами забруднення атмосферного повітря або іншого шкідливого впливу на нього, забороняється.

Органи Національної поліції приділяють увагу відверненню і зниженню шуму, подають пропозиції і зауваження щодо розміщення підприємств, транспортних магістралей, аеродромів та інших об'єктів з джерелами шуму при плануванні і забудові населених пунктів, їх працівники не байдужі до питань утримання в належному стані залізничних і трамвайних колій, автомобільних шляхів, вуличних покриттів, поліпшення конструкцій транспортних засобів та умов їх експлуатації.

Працівники органів Національної поліції беруть участь в здійсненні організаційних заходів для відвернення і зниження виробничих, комунальних, побутових і транспортних шумів.

Привертають увагу органів Національної поліції і питання використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення. Підприємства, установи й організації, діяльність яких пов'язана з використанням атмосферного повітря як сировини основного призначення, повинні передбачати заходи, які б забезпечували мінімально необхідне використана атмосферного повітря, а також здійснювати облік атмосферного повітря, яке витрачається на виробничі потреби.

Використання атмосферного повітря з перевищенням встановлених обсягів забороняється.

Певні функції в галузі охорони атмосферного повітря виконує державна санітарно-епідемічна служба Міністерства внутрішніх справ України. На установи і підрозділи зазначеної служби покладаються функції спеціально уповноважених органів державного санітарно-епідеміологічного нагляду на підпорядкованих їм територіях, об'єктах, частинах і підрозділах. Зокрема, їх увагу привертають гігієнічні вимоги до атмосферного повітря в населених пунктах, повітря у виробничих та інших приміщеннях.

Згідно з Законом України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» підприємства, установи, організації та громадяни при здійсненні своєї діяльності зобов'язані вживати необхідних заходів щодо запобігання та усунення причин забруднення атмосферного повітря, фізичного впливу на атмосферу в населених пунктах, рекреаційних зонах, а також повітря у житлових та виробничих приміщеннях, у навчальних, лікувально-профілактичних та інших закладах, інших місцях тривалого чи тимчасового перебування людей.

Виконання передбачених Законом заходів контролюється Державною санітарно-епідеміологічною службою, в тому числі відповідною службою Міністерства внутрішніх справ України.

Установи та заклади Державної санітарно-епідеміологічної служби здійснюють свою діяльність на підставі Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні, що затверджується Кабінетом Міністрів України, та положень про державну санітарно-епідеміологічну службу відповідних міністерств і відомств.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Про виконання підприємствами, установами і організаціями покладених на них діючим екологічним законодавством обов'язків щодо раціонального використання атмосферного повітря дбають разом з природоохоронними органами Національної поліції.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Вирішувати проблему охорони атмосферного повітря і довкілля в цілому треба передусім за допомогою досягнень науково-технічного прогресу, які забезпечують будівництво найефективніших очисних споруд, запровадження нових екологічно надійних технологій виробництва. Треба виходити з того, що науково-технічний прогрес не тільки спричиняє забруднення атмосферного повітря, а й своїми досягненнями може сприяти також його збереженню, відновленню і поліпшенню. Треба тільки розумно скористатися науковими досягненнями.

Найбільш ефективними заходами у справі охорони атмосферного повітря є запровадження безвідходних і маловідходних виробничих процесів, оснащення джерел забруднення газоочисними і пилевловлювальними установками, перепрофілювання виробництва, переведення підприємств на інші види сировини і палива.

Відомо, що раніше шкідливі домішки, які потрапляли у повітряний простір, відносно легко нейтралізувались, тому що атмосфера мала здатність до самоочищення. Але зі зростанням у повітрі забруднюючих речовин здатність атмосфери до самоочищення поступово втрачається. Ось чому виникає гостра необхідність всебічного і цілеспрямованого позитивного впливу на атмосферу за допомогою правових норм.

Правову основу з цього питання складають Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 р., «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 27 лютого 1994 р., постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок здійснення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря» від 29 грудня 1993 р. та деякі інші нормативні акти.

Зазначені документи спрямовані на збереження сприятливого стану атмосферного повітря, його відновлення і поліпшення, для забезпечення

екологічної безпеки життєдіяльності людини, а також відвернення шкідливого впливу на навколишнє природне середовище. Вони визначають правові й організаційні основи та екологічні вимоги в галузі охорони та використання атмосферного повітря для виробничих потреб, а також зміцнення правопорядку і законності в цій галузі.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Готуючись до семінару, необхідно звернути увагу на ключові поняття вказаної теми та засвоїти їх. При відповіді на семінарському занятті слід будувати свій виступ так, щоб в ньому містились: чітке формулювання теоретичних положень, обґрунтування цих положень і розкриття їх найбільш характерних ознак і властивостей; аргументація та ілюстрація теоретичних положень конкретними прикладами з юридичної практики; обґрунтовані висновки.

Обговорення питань семінару може відбуватись в формах співбесіди, загальної дискусії, заслуховування рефератів і реферативних повідомлень, проведення письмових контрольних робіт або тестування, “бліц”-опитування тощо.

ТЕМА № 8. ПРАВОВА ОХОРОНА НАДР В УКРАЇНІ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Рекомендована література

Вступ

1. Правове регулювання використання надр
2. Відповідальність за порушення законодавства про надра
3. Участь органів Національної поліції в охороні надр

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // ВВР - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // ВВР України, 2015, № 40-41, ст.379
4. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. // ВВР України. - 1994. - № 36. - Ст. 340.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // ВВР Української РСР. - 1984. - Додаток до № 51. - Ст. 1122.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // ВВР України. - 2001. - № 25. - Ст. 131.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // ВВР України. - 2003. - № 40. - Ст. 356.
8. Бондарчук Н.В. Природоохоронне законодавство та екологічне право: навч. посібник // Н. В. Бондарчук – Ж.: Вид-во ЖНАЕУ, 2015. – 276 с.
9. Гетьман А.П. Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.
10. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Шуміло [та ін.]; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ . – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.
11. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 верес 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.
12. Екологічне право України: підручник / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»; за ред. І. І. Каракаша. - О. : Фенікс, 2012. - 788 с.
13. Шмандій В.М., Клименко М.О., Голік Ю.С., Прищеп А.М., Бахарев В.С., Харламова О.В. Екологічна безпека. Підручник - Херсон: Олді-плюс, 2013.– 366 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: з'ясувати сутність законодавчого регулювання використання та охорони надр; визначити особливості категорій «надр» та роль органів Національної поліції при охороні надр.

ВСТУП

Надра — це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння. Вони є виключною власністю народу України і надаються тільки у користування. До надр відносять суцільні породи і породи, що перебувають у рідкому або газоподібному стані, та ін.

Державний фонд надр включає як ділянки надр, що використовуються, так і ділянки надр, не залучені до використання, в тому числі континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони.

Складовим елементом надр є корисні копалини. Корисні копалини — це природні мінеральні речовини, які можуть використовуватися безпосередньо або після їх обробки. Корисні копалини за своїм значенням поділяються на корисні копалини загальнодержавного значення і корисні копалини місцевого значення.

Віднесення корисних копалин до загальнодержавного та місцевого значення здійснюється КМУ.

Безпосереднім об'єктом користування є не корисні копалини, а їх родовища, які надаються для видобутку корисних копалин. Усі родовища корисних копалин, у тому числі техногенні, із запасами, оціненими як промислові, становлять Державний фонд родовищ корисних копалин, а всі попередньо оцінені родовища корисних копалин — резерв цього фонду. Державний фонд родовищ корисних копалин є частиною державного фонду надр.

Єдиний правовий режим використання діє стосовно всіх складових частин державного фонду надр, що дозволяє зробити висновок: у законі поняття «надра» і «державний фонд надр» за своїм правовим режимом тотожні, тож фактично відносини щодо користування надрами виникають з приводу користування об'єктами державного фонду надр.

I. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ НАДР

Надрові та гірничі відносини в Україні регулюються Конституцією України, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», Кодексом України про надра та іншими актами законодавства України, що видаються відповідно до них. Це закони України «Про концесії», «Про державну геологічну службу України», «Про угоди про розподіл продукції», «Про нафту і газ», «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними», «Про видобування і переробку уранових руд», «Про поводження з радіоактивними відходами», Гірничий Закон України, Постанова КМУ від 31 січня 1995 року № 75 «Про затвердження Порядку державного обліку родовищ, запасів і проявів корисних копалин» та ін.

Земельні, лісові та водні відносини, що виникають під час використання надр, регулюються відповідним законодавством України.

ВИСНОКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Отже, правове регулювання використання надр забезпечується:

- 1) недопущенням наднормативних утрат і погіршенням якості корисних копалин;
- 2) недопущенням псування розроблюваних і сусідніх з ними родовищ корисних копалин у результаті проведення гірничих робіт;
- 3) складуванням, збереженням та обліком корисних копалин;
- 4) іншими вимогами, що сприяють охороні надр.

II. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО НАДРА

Відповідно до ст. 65 КУпН порушення законодавства про надра тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність згідно із законодавством України.

Відповідальність за порушення законодавства про надра несуть особи, винні у самовільному користуванні надрами, порушенні норм, правил і вимог щодо проведення робіт по геологічному вивченню надр; вибірковому виробленні багатих ділянок родовищ, що призводить до наднормативних втрат запасів корисних копалин; наднормативних втрат і погіршення якості корисних копалин при їх видобуванні; пошкодженнях родовищ корисних копалин, які виключають повністю або суттєво обмежують можливість їх подальшої експлуатації; порушенні встановленого порядку забудови площ залягання корисних копалин; невиконанні правил охорони надр та вимог щодо безпеки людей, майна і навколишнього природного середовища від шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами; знищенні або пошкодженні геологічних об'єктів, що становлять особливу наукову і культурну цінність, спостережених режимних свердловин, а також маркшейдерських і геодезичних знаків; незаконному знищенні маркшейдерської або геологічної документації, а також дублікатів проб корисних копалин, необхідних при подальшому геологічному вивченні надр і розробці родовищ; невиконанні вимог щодо приведення гірничих виробок і свердловин, які ліквідовано або законсервовано, у стан, який гарантує безпеку людей, а також вимог щодо збереження родовищ, гірничих виробок і свердловин на час консервації.

Законодавчими актами України може бути встановлено відповідальність й за інші порушення законодавства про надра.

Самовільне користування надрами та забудова площ залягання корисних копалин з порушенням установленого порядку припиняється без відшкодування понесених втрат.

Дисциплінарна відповідальність полягає в обов'язку працівника відповідати перед роботодавцем за дисциплінарний проступок і зазнавати дисциплінарних санкцій, передбачених законодавством про працю.

Деякі види дисциплінарних правопорушень в екологічній сфері визначені в ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». До них можливо віднести порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації гірничих підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів; допущенні наднормативних, аварійних і залпових викидів і скидів забруднюючих речовин; перевищенні лімітів та порушенні інших вимог використання надр; невжитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на надра та навколишнє природне середовище та ін.

Можливість притягнення до дисциплінарної відповідальності передбачена Положенням про дисципліну працівників гірничих підприємств. За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення:

- 1) догана;
- 2) звільнення.

Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення. (ст. 147 КЗпП).

Дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника.

На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися також вищестоящими органами (ст. 147 КЗпП).

Види екологічних правопорушень, за які передбачена адміністративна відповідальність, в основному містяться в ст. 57 КУпАП (порушення вимог щодо охорони надр).

Види кримінальної відповідальності за правопорушення передбачені 8 розділом Кримінального кодексу України. Крім того екологічні злочини містяться і в інших розділах КК України наприклад: Самовільне заняття

земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197), Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274) та ін.

Цивільно-правова відповідальність за правопорушення полягає в обов'язку винної особи відшкодувати матеріальну та/або моральну шкоду, що була спричинена порушенням екологічного законодавства.

Шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, підлягає компенсації, як правило, у повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

Особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

Загальні засади відшкодування шкоди визначені цивільним законодавством (гл. 82 ЦКУ).

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Порушення законодавства про надра тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність.

Відповідальність несуть особи, винні у таких правопорушеннях;

- а) самовільному користуванні надрами;
- б) порушенні норм, правил і вимог щодо проведення робіт по їх геологічному вивченню;
- в) вибіркового виробленні багатих ділянок родовищ, що призводить до наднормативних утрат і погіршення якості корисних копалин при їх видобуванні;

д) пошкодженні родовищ корисних копалин, які виключають повністю або суттєво обмежують можливість їх подальшої експлуатації;

е) порушенні встановленого порядку забудови площ залягання корисних копалин;

є) невиконанні правил охорони надр та вимог щодо безпеки людей, майна і навколишнього природного середовища від шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами;

ж) знищенні або пошкодженні геологічних об'єктів, що становлять особливу наукову і культурну цінність, спостережних режимних свердловин, а також маркшейдерських і геодезичних знаків;

з) незаконному знищенні маркшейдерської або геологічної документації, а також дублікатів проб корисних копалин, необхідних при подальшому геологічному вивченні надр і розробці родовищ;

й) невиконанні вимог щодо проведення гірничих виробок і свердловин, які ліквідовано або законсервовано, в стан, який гарантує безпеку людей, а також вимог щодо збереження родовищ, гірничих виробок і свердловин на час консервації'.

Законодавчими актами України може встановлюватися відповідальність й за інші порушення законодавства про надра.

III. УЧАСТЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ОХОРОНІ НАДР

Охорону надр органи Національної поліції здійснюють, головним чином, у процесі охорони права державної власності і в процесі забезпечення громадського порядку. Надра є об'єктом природи і водночас — виключною власністю народу України, яку органи Національної поліції зобов'язані охороняти. Особлива увага при цьому приділяється зберіганню видобутих корисних копалин від розкрадання і безгосподарного використання. Саме ці правопорушення і злочини здебільшого виявляються і припиняються поліцейськими.

Органи Національної поліції сприяють охороні надр і тим, що захищають права їхніх користувачів, які можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених законодавством України. Це відноситься до охорони прав усіх користувачів надр, якими можуть бути підприємства, установи, організації, громадяни України, а також іноземні юридичні та фізичні особи.

Однією з форм охорони надр органами Національної поліції є сприяння місцевим органам влади у виконанні такої важливої функції, як здійснення контролю, що передбачено КУпН. Виконуючи цю функцію, місцеві Ради народних депутатів і їх виконавчі органи спираються на допомогу Національної поліції.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Таким чином, охорона надр є не тільки службовим, а й громадянським обов'язком працівників органів Національної поліції.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже, правовою охороною надр передбачається система правових заходів і норм, спрямованих на забезпечення геологічного вивчення надр, їх раціонального використання та надійний захист.

Найпершим кроком до забезпечення охорони надр є їх геологічне вивчення, яке передбачає одержання даних про геологічну будову надр, процеси, які відбуваються в них, виявлення і оцінку корисних копалин, вивчення закономірностей їх формування і розміщення, з'ясування гірничотехнічних та інших умов розробки родовищ і використання надр для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.

Вимоги щодо геологічного вивчення надр викладені в ст. 38 Кодексу України про надра.

Важливою передумовою забезпечення охорони надр є їх раціональне використання. Охороні надр сприяють передбачені законодавством обмеження, тимчасова заборона (зупинення) або припинення користування надрами в разі порушення відповідних вимог. Ці заходи можуть бути застосовані органами Міністерства екології та природних ресурсів України, державного гірничого нагляду, державного геологічного контролю або іншими спеціально вповноваженими на те державними органами.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Розпочинати вивчення теми необхідно з розгляду основних понять, таких як “надра”, “родовища корисних копалин”, “техногенні родовища корисних копалин”, “державний фонд надр”, “державний фонд родовищ корисних копалин”. Потрібно пам'ятати, що надра є винятково державною власністю і не можуть передаватися у приватну чи комунальну власність. Деякі норми Кодексу України про надра застосовуються з урахуванням змін, що відбулися в системі органів управління в галузі використання та охорони надр. Об'єктами права користування надрами виступають індивідуалізовані ділянки надр (гірничі

відводи). Класифікація права користування надрами здійснюється за строками користування і за цільовою ознакою, яка має вирішальне значення. Від мети користування залежить зміст прав та обов'язків надрокористувачів, їх суб'єктний склад, умови користування тощо.

Окрему увагу необхідно приділити питанням надрокористування, врегульованим спеціальним законодавством, зокрема особливостям користування нафтогазоносними надрами; використання надр на умовах угод про розподіл продукції як специфічного виду концесійних договорів; використання надр континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Необхідно вивчити правовий режим такої діяльності, визначений законами України «Про нафту і газ», «Про газ (метан) вугільних родовищ», «Про угоди про розподіл продукції», «Про виключну (морську) економічну зону України», а також Конвенцією ООН з морського права.

**ТЕМА № 9. ПРАВОВА ОХОРОНА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ
УКРАЇНИ**

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Рекомендована література

Вступ

1. Природно-заповідний фонд України як об'єкт правової охорони
2. Організаційно-правові заходи охорони природно-заповідного фонду України
3. Відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд України
4. Охорона природно-заповідного фонду України в діяльності органів Національної поліції

Методичні поради щодо підготовки даної теми

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // ВВР України, - 1991 - № 41
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // ВВР України, 2015, № 40-41, ст.379
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // ВВР Української РСР. - 1984. - Додаток до № 51. - Ст. 1122.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // ВВР України. - 2001. - № 25. - Ст. 131.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // ВВР України. - 2003. - № 40. - Ст. 356.
7. Про території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення / Указ Президента України від 12.09.2005 р. № 1238/2005.
8. Про біосферні заповідники в Україні / Указ Президента України від 26.11.1993 р. № 563/93.
9. Про створення заказників загальнодержавного значення / Указ Президента України від 10.12.1994 р. № 750/94.
10. Про невідкладні заходи щодо забезпечення додержання законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України / Указ Президента України від 11.11.2004 р. № 1396/2004.
11. Про збереження і розвиток природно-заповідного фонду України / Указ Президента України від 08.09.1993 р. № 362/93.
12. Про Державну службу заповідної справи / Постанова КМУ від 09.08.2001 р. № 1000.
13. Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України / Постанова КМУ від 14.07.2000 р. № 1127.

14. Бондарчук Н.В. Природоохоронне законодавство та екологічне право: навч. посібник // Н. В. Бондарчук – Ж.: Вид-во ЖНАЕУ, 2015. – 276 с.
15. Гетьман А.П. Екологічне право. Підручник. -2013 -432 с.
16. Екологічне право України. Особлива частина : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Шуміло [та ін.]; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. – К. : Центр учбової літ., 2013 . – 431 с. : табл. - Бібліогр. в підряд. приміт.
17. Екологічне законодавство України : зб. офіц. текстів законів станом на 25 вересня 2012 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 686 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: на підставі аналізу чинного законодавства про природно-заповідний фонд і практики його застосування розкрити поняття природно-заповідного фонду, зміст управління природно-заповідним фондом України, визначити особливості реалізації органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадськості управлінських функцій щодо цього фонду, а також означити роль органів Національної поліції щодо охорони природно-заповідного фонду.

ВСТУП

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду рослинного і тваринного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

Об'єкти природно-заповідного фонду відповідно до ст. 60 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» підлягають особливій охороні, оскільки мають величезне значення як унікальні типові природні комплекси для збереження сприятливого екологічного стану, попередження і нейтралізації негативних процесів і явищ. Відповідно до Закону «Про екологічну мережу України» від 24 червня 2004 року зазначені об'єкти є складовою частиною екомережі.

Режим особливої охорони передбачає сукупність заборон та обмежень з метою реалізації спеціальних завдань, покладених на відповідний об'єкт природно-заповідного фонду.

Основною метою створення об'єктів природно-заповідного фонду як природних територій, що особливо охороняються, є збереження біологічної і ландшафтної різноманітності.

Суспільні відносини, які виникають у зв'язку з використанням і охороною територій і об'єктів природно-заповідного фонду, урегульовані Законом України «Про природно-заповідний фонд», Постановою Верховної Ради України від 22 вересня 1994 року «Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні», Указами Президента України «Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідного фонду» від 23 травня 2005 року та «Про невідкладні заходи по забезпеченню дотримання законодавства в межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду» від 11 листопада 2004 року.

I. ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

До природно-доповідного фонду належать:

а) природні території та об'єкти — природні та біосферні заповідники, національні природні і регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;

б) штучно створені об'єкти — ботанічні сади, дендрологічні і зоологічні парки, парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів та об'єктів визначає Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р., в якому знайшли закріплення форми власності на території та об'єкти природно-заповідного фонду України, цілі його використання, права громадян із зазначених питань.

Території природних заповідників, землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам, є власністю народу України. Регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні, зоологічні парки та парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть перебувати як у власності народу, так і в інших формах власності, передбачених законодавством України.

Території та об'єкти природно-заповідного фонду можуть використовуватися в природоохоронних, науково-дослідних, освітньо-виховних, оздоровчих та інших рекреаційних цілях; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища.

Режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду — це сукупність науково обґрунтованих екологічних вимог, норм і правил, які визначають правовий статус, призначення цих територій та об'єктів, характер допустимої діяльності в них, порядок охорони, використання і відтворенні їх природних комплексів.

На землях природно-заповідного призначення забороняється будь-яка діяльність, що негативно впливає або може негативно впливати на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням.

Громадяни України мають такі права:

– брати участь в обговоренні проектів законодавчих актів з питань розвитку заповідної справи, формування природно-заповідного фонду;

– брати участь у розробці та реалізації заходів щодо їх охорони та ефективного використання, запобігання негативного впливу на них господарської діяльності;

– вносити пропозиції про включення до складу природно-заповідного фонду найбільш цінних природних територій та об'єктів;

– ознайомлюватися з територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, здійснювати інші користування з додержанням встановлених вимог щодо заповідного режиму;

– брати участь у здійсненні громадського контролю за охороною заповідних територій та об'єктів, вносити пропозиції щодо притягнення до відповідальності винних у порушенні вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Законодавством України можуть бути визначені й інші права громадян з питань охорони та використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду.

Заслуговує на увагу правовий режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Він визначається з урахуванням їх класифікації та цільового призначення.

Природні заповідники — це природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробок наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Основними завданнями природних заповідників є збереження природних комплексів та об'єктів на їх території, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, розробка на їх основі природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань, сприяння в підготовці наукових кадрів і спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи.

На природні заповідники покладається також координація і проведення наукових досліджень у регіоні.

На території природних заповідників забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить їх цільовому призначенню, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти.

Зокрема забороняється: будівництво споруд, шляхів сполучення, мережних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, не пов'язаних з діяльністю природних заповідників, розведення вогнищ, стоянка транспорту, прогін домашніх тварин, проліт літаків та вертольотів нижче 2000 м над землею; геологорозвідувальні роботи, розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву та

гідрологічного режиму, застосування хімічних засобів, усі види лісокористування, а також заготівля кормових трав, лікарських й інших рослин, квітів, випасання худоби, виловлення і знищення звірів і птахів, порушення умов їх оселення тощо.

Біосферні заповідники — це природоохоронні, науково-дослідні установи міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

Біосферні заповідники створюються на базі природних заповідників, національних природних парків з включенням до їх складу територій та об'єктів природно-заповідної фонду інших категорій та інших земель і належать до всесвітньої глобальної мережі біосферних заповідників.

Для біосферних заповідників установлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням. Передбачено виділення трьох зон: заповідна, буферна, зона антропогенних ландшафтів. Кожна з них включає в себе території, виділені з конкретною метою їх використання.

Наукові дослідження, спостереження за станом навколишнього природного середовища та інша діяльність біосферних заповідників здійснюються з урахуванням міжнародних програм.

Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення. Перед ними стоять такі основні завдання:

а) збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів;

б) створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;

в) проведення наукових досліджень природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання, розробка наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього природного середовища та ефективного використання природних ресурсів;

г) проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

На території національних парків створюються зони: заповідна, регульованої та стаціонарної рекреації, господарська зона. Зонування проводяться згідно з Положенням про національний природний парк та Проектом організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, що затверджуються КМУ.

Регіональні ландшафтні парки — це природоохоронні рекреаційні установи місцевого чи регіонального значення, що утворюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів забезпечення умов для організованого відпочинку населення.

Зазначені парки організовуються, як правило, без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.

На регіональні ландшафтні парки покладається виконання таких завдань:

а) збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів;

б) створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів і об'єктів;

в) сприяння екологічній освітньо-виховній роботі. Заказниками оголошуються природні території (акваторії) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів. Господарська, наукова та інша діяльність, що не суперечить цілям і завданням заказника, проводиться тут з додержанням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

Пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, з метою збереження їх у природному стані. На території пам'яток природи забороняється будь-яка діяльність, що загрожує їх збереженню або призводить до деградації чи зміни первісного стану.

Заповідними урочищами оголошуються лісові, степові, болотисті та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне й естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані. Тут забороняється будь-яка діяльність, що порушує природні процеси, які відбуваються в природних комплексах, включених до його складу.

Оголошення заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ проводиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів. Останні беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

Ботанічні сади створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціальних умовах рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної і освітньої роботи.

На території ботанічних садів забороняється будь-яка діяльність, не пов'язана з виконанням покладених на них завдань.

У межах ботанічних садів можуть бути виділені зони: експозиційна — її відвідування дозволяється в порядку, що встановлюється адміністрацією ботанічного саду; наукова — до її складу входять колекції, експериментальні ділянки тощо; заповідна — відвідування її забороняється, крім випадків, коли це пов'язано з проведенням наукових спостережень; адміністративно-господарська.

Зонування території ботанічних садів проводиться згідно з Положенням про ботанічний сад та Проектом організації території ботанічного саду.

Дендрологічні парки створюються з метою збереження і вивчення в спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх

композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання.

Зоологічні парки відкриваються з метою організації екологічної, освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни та розробки наукових основ її розведення в неволі.

Земельні ділянки з усіма природними ресурсами вилучаються з господарського використання і надаються дендрологічним і зоологічним паркам, на території яких забороняється діяльність, не пов'язана з виконанням покладених на них завдань.

Парками — пам'ятками садово-паркового мистецтва оголошуються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх та використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях.

Оголошення парків — пам'яток садово-паркового мистецтва провадиться з вилученням або без нього земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів в їх власників або користувачів. Тут забороняється будь-яка діяльність, не пов'язана з виконанням відповідних завдань і яка загрожує їх збереженню.

На території цих парків забезпечується проведення екскурсій та масовий відпочинок населення, здійснюється догляд за насадженнями, включаючи санітарні вирубки, вживаються заходи щодо запобігання самосіву, збереження деревних, чагарникових і квіткових композицій, трав'яних газонів.

ВИСНОКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Отже, території та об'єкти природно-заповідного фонду, найважливіші об'єкти екологічної мережі, яка являє собою єдину територіальну систему, що утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів

тваринного та рослинного світу, генетичного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні.

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ОХОРОНИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Відносини в галузі охорони і використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів регулюються законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки», постановою Кабінету Міністрів України «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавство про природно-заповідний фонд України» від 3 квітня 1995 р. та іншими актами законодавства України.

Завданням законодавства про природно-заповідний фонд є регулювання суспільних відносин щодо організації, охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення їх природних комплексів, управління в цій галузі.

Охороні природно-заповідного фонду сприяє також встановлення охоронних зон на прилеглих до природних комплексів та об'єктів територіях. Їх розміри та режим визначаються відповідно до їх цільового призначення і характеру господарської діяльності на прилеглих територіях.

У зазначених зонах заборонено будівництво промислових та інших об'єктів, розвиток господарської діяльності, які можуть призвести до негативного впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду. Оцінка такого впливу здійснюється на основі екологічної експертизи, що проводиться в порядку, встановленому законодавством України.

Положення, що визначають режим кожної з охоронних зон, затверджується державними органами, які приймають рішення про їх виділення.

Охорону природних та біосферних заповідників, національних природних та регіональних ландшафтних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних,

зоологічних парків загальнодержавного значення здійснюють служби, які створюються в складі адміністрації заповідних територій зазначених категорій.

Охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій покладається на підприємства, установи та організації, у віданні яких вони перебувають.

Працівники служби охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду мають право:

1. вимагати від громадян і службових осіб пояснення у зв'язку з порушенням ними режиму відповідних територій та об'єктів, перевіряти посвідчення на право перебування, використання природних ресурсів та здійснення іншої діяльності в межах відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

2. доставляти порушників для з'ясування їх особи;

3. складати протоколи про порушення вимог законодавства, надсилати їх відповідним органам для притягнення винних осіб до відповідальності;

4. вилучати в порушників предмети та знаряддя незаконного використання природних ресурсів, транспортні засоби, відповідні документи;

5. особисто проводити огляд осіб, речей, транспортних засобів та перевірку знарядь і продукції природокористування;

6. безперешкодно відвідувати підприємства; установи, організації та інші транспортні засоби в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон для перевірки додержання законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

7. вносити пропозиції до відповідних державних органів про припинення, зупинення чи обмеження будь-якої діяльності, що порушує вимоги законодавства про природно-заповідний фонд, давати обов'язкові для виконання приписи з метою усунення цих порушень.

Працівникам служби охорони може бути надано в установленому порядку право носіння спеціальної форми, а також зброї під час виконання службових

обов'язків. Законодавством України забезпечується їхній правовий та соціальний захист.

Місцеві Ради народних депутатів та їх виконавчі органи не тільки сприяють охороні й зберіганню територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а й виконанню завдань, покладених на них. У цьому важливу роль відіграє також державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду, який є системою необхідних і достовірних відомостей про природні, наукові, правові та інші характеристики територій та об'єктів, що входять до складу природно-заповідного фонду.

Цей документ ведеться з метою оцінки складу та перспектив розвитку природно-заповідного фонду, стану територій та об'єктів, що входять до нього, організації їх охорони й ефективного використання, планування наукових досліджень, а також забезпечення державних органів зацікавлених підприємств, установ та організацій відповідною інформацією, необхідною для вирішення питань соціально-економічного розвитку, розміщення продуктивних сил та в інших цілях, передбачених законодавством України.

Кадастр ведеться Міністерством екології та природних ресурсів України та його органами на місцях за рахунок державного бюджету.

До організаційно-правових заходів охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду слід віднести також державний і громадський контроль за додержанням установленого для них режиму.

Державний контроль здійснюється Міністерством екології та природних ресурсів України, його органами на місцях та іншими спеціально вповноваженими державними органами. Порядок його виконання визначається законодавством України.

Громадський контроль здійснюється інспекторами, які діють згідно з Положенням про громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Особливе місце в системі організаційно-правових заходів охорони природно-заповідного фонду посідає наукове та економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду.

Науково-дослідна робота на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду проводиться з метою вивчення природних процесів, забезпечення постійного спостереження за їх змінами, екологічного прогнозування, розробки наукових основ охорони, відтворення і використання природних ресурсів та особливо цінних об'єктів.

Координацію наукових досліджень на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду здійснює Академія наук України разом з Міністерством екології та природних ресурсів.

Економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду здійснюється шляхом:

- а) фінансування заходів щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- б) використання власних коштів об'єктів природно-заповідного фонду;
- в) створення і використання цільових екологічних фондів;
- г) надання податкових та інших пільг природно-заповідного фонду;
- д) екологічного страхування природно-заповідного фонду.

Фінансування заходів щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення здійснюється за рахунок Державного бюджету України. Ці кошти підлягають вилученню і використовуються для здійснення заходів щодо охорони відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Для фінансування природоохоронних заходів можуть створюватися цільові екологічні фонди об'єктів природно-заповідного фонду. До цих фондів надходять:

- 1) частина штрафів та грошових стягнень за шкоду, заподіяну їм у результаті порушення законодавства про природно-заповідний фонд, у розмірі 70 відсотків від загальної суми штрафів та грошових стягнень;

2) кошти, одержані від реалізації конфіскованого або вилученого відповідно до законодавства майна, яке було знаряддям або предметом екологічного правопорушення на їх території;

3) частина платежів підприємств, установ та організацій за забруднення відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Кошти вказаних екологічних фондів можуть використовуватися лише для цільового фінансування заходів, спрямованих на забезпечення охорони заповідних природних комплексів та об'єктів, розвиток наукових досліджень, міжнародного співробітництва, еколого-освітніх робіт.

З метою забезпечення формування та функціонування природно-заповідного фонду законодавство передбачає також надання податкових та інших пільг. Зокрема, кошти різних об'єктів природно-заповідного фонду, що спрямовуються на здійснення заходів з охорони навколишнього природного середовища, повністю звільняються від оподаткування.

Для компенсації шкоди, заподіяної на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду внаслідок стихійних природних явищ чи промислових аварій і катастроф, проводиться обов'язкове державне чи комерційне страхування заінтересованих підприємств, установ та організацій.

Закон «Про природно-заповідний фонд України» передбачає і таку форму охорони природно-заповідного фонду, як резервування цінних для заповідання природних територій та об'єктів.

З метою недопущення знищення або руйнування господарської діяльності цінних для заповідання природних територій та об'єктів до прийняття у встановленому порядку рішень про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду і втілення необхідних для цього коштів проводиться їх резервування.

Території, що резервуються з метою подальшого заповідання, залишаються у віданні їх землевласників та землекористувачів і використовуються за цільовим призначенням з додержанням особливих вимог

охорони навколишнього природного середовища, що визначається рішеннями про резервування.

Рішення про резервування приймаються органами, уповноваженими приймати рішення про створення й оголошення відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

У законодавстві передбачені основні засоби збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які забезпечуються шляхом:

- а) встановлення заповідного режиму;
- б) організації систематичних спостережень за станом заповідних природних комплексів та об'єктів;
- в) проведення комплексних досліджень з метою розробки наукових основ їх збереження та ефективного використання;
- г) додержання вимог щодо охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності, розробки проектної і проектно-планової документації, земле- та лісовпорядкування, проведення екологічних експертиз;
- д) запровадження економічних важелів стимулювання їх охорони;
- е) здійснення державного та громадського контролю за додержанням режиму їх охорони та використання;
- є) встановлення підвищеної відповідальності за порушення режиму охорони та використання, а також за знищення та пошкодження заповідних природних комплексів та об'єктів;
- ж) проведення широкого міжнародного співробітництва в цій сфері;
- з) проведення інших заходів.

III . ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД УКРАЇНИ

Порушення законодавства про природно-заповідний фонд тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність передбачає накладання дисциплінарних стягнень і застосовується до посадових осіб, робітників та службовців за невиконання чи неналежне виконання покладених на них службових обов'язків. Тому при притягненні їх до дисциплінарної відповідальності треба завжди з'ясувати коло обов'язків кожного з них, пов'язаних з охороною природних комплексів та об'єктів.

Порядок застосування дисциплінарних стягнень і оскарження рішень про їх накладання передбачений трудовим законодавством.

Адміністративна відповідальність передбачена ст. 91 КУпАП України у вигляді штрафу. Вона наступає за порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон, а також територій, зарезервованих для подальшого заповідання, забороненої господарської та іншої діяльності, порушення інших вимог режиму територій та об'єктів, самовільну заміну їх меж, невжиття заходів для попередження і ліквідації негативних наслідків аварій або іншого шкідливого впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду. Адміністративні стягнення у вигляді штрафу застосовуються також за порушення правил санітарної охорони курортів та інших лікувально-оздоровчих територій (статті 42, 78—83 КУпАП України).

Справи, пов'язані з порушенням санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, розглядають органи та установи, що здійснюють державний санітарний нагляд.

Від імені цих органів та установ розглядати справи і накладати адміністративні стягнення мають право: головний державний санітарний лікар

України та його заступники; головні державні санітарні лікарі областей та їх заступники; головні державні санітарні лікарі міст, районів, басейнів, портів та лінійних ділянок на водному транспорті.

Накладається штраф і за такі правопорушення, як знищення або пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленення населених пунктів (ст. 153 КпАП України).

Цивільно-правова відповідальність передбачає відшкодування збитків. Розміри шкоди визначаються на основі кадастрової еколого-економічної оцінки включених до його складу територій та об'єктів, що проводиться згідно з Законом України «Про природно-заповідний фонд України» та спеціальних такс, які затверджені постановою КМУ «Про такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» від 21 квітня 1998 р.

Відповідно до цієї постанови відшкодовуються збитки, заподіяні внаслідок:

- а) незаконного вирубування або пошкодження дерев до ступеня припинення їх росту;
- б) пошкодження дерев і чагарників не до ступеня припинення їх росту;
- в) знищення або пошкодження молодняка природного походження, самосіву, лісових культур на площах, призначених для лісовідновлення;
- г) сінокосіння і випасання худоби без спеціального на те дозволу;
- д) знищення або пошкодження мурашників;
- е) заготівлі (збирання) дикорослих плодів, ягід, горіхів, грибів, лікарських рослин, технічної сировини без спеціального на те дозволу;
- є) проїзду транспорту в місцях, де це заборонено чинними нормативними актами;
- ж) влаштування без спеціального дозволу неорганізованих місць відпочинку;

з) незаконного добування чи знищення тварин, пошкодження або знищення їх житла, місць перебування і розмноження.

Розмір шкоди обчислюється службовими особами Міністерства екології та природних ресурсів, його органів та інших спеціально уповноважених органів державної виконавчої влади, яким надано право накладення адміністративних стягнень.

Якщо порядок визначення розміру збитку, завданого природно-заповідному фонду, не врегульований спеціальним законодавством, він визначається відповідно до норм цивільного законодавства, що передбачають відшкодування збитків.

Кримінальна відповідальність передбачена за умисне знищення, зруйнування чи псування пам'яток історії або культури (ст. 298 Кримінального Кодексу України). Ці злочини караються штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років.

Окремі норми кримінального законодавства передбачають відповідальність за незаконні вирубування лісу, полювання, чи заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, незаконне добування корисних копалин (статті 246, 248 і 249 Кримінального кодексу України).

Законом України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України з питань охорони навколишнього природного середовища» від 6 березня 1996 р. дії названих статей Кримінального кодексу були поширені на території та об'єкти природно-заповідного фонду. Тим самим посилена кримінально-правова охорона природно-заповідного фонду України.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Отже, недотримання законодавства про природно-заповідний фонд України тягне за собою притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Її підставою є вчинення відповідного *правопорушення*, тобто протиправного, як правило, винного діяння (дії чи бездіяльності), що посягає на встановлений в

Україні порядок збереження і відтворення територій та об'єктів природно-заповідного фонду і заповідяло чи реально загрожує заповідяти шкоду природним об'єктам і комплексам, а також біологічним ресурсам, що в них перебувають (зростають).

IV. ОХОРОНА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Охорона природно-заповідного фонду України здійснюється органами Національної поліції на підставі вимог чинного законодавства, згідно з якими природно-заповідний фонд розглядається як національне надбання, щодо якого встановлюються особливий режим охорони, відтворення і використання.

Органи Національної поліції беруть участь в охороні тих чи інших об'єктів природи чи природних комплексів у різних формах:

- а) безпосередньо вживають заходи щодо охорони природи;
- б) надають допомогу іншим органам у здійсненні охорони відповідних об'єктів природи;
- в) запобігають, припиняють і розкривають злочини в галузі екології;
- г) виявляють причини і умови, що обумовлюють екологічні правопорушення, а також вживають заходів щодо їх усунення;
- д) проводять профілактичну природоохоронну роботу.

Зазначені форми природоохоронної діяльності органів Національної поліції притаманні й охороні природно-заповідного фонду. Природоохоронні заходи співробітників міліції здебільшого пов'язані з забезпеченням громадського порядку на територіях та об'єктах згаданого фонду. Важливе місце в цьому напрямі посідає їх сприяння службам охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду, до яких входять керівники адміністрацій природних та біосферних заповідників, національних природних та регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних та зоологічних парків загальнодержавного значення, працівники охорони, а також інших підрозділів цих адміністрацій.

Поєднання зусиль органів Національної поліції з зусиллями державних і громадських організацій посилює охорону природно-заповідного фонду, надає їй

предметності і чинності. Таке співробітництво полягає в розробці спільних заходів щодо дотримання основних вимог, передбачених для режиму заповідників, національних природних парків, заказників, заповідних урочищ, ботанічних садів та інших складових частин природно-заповідного фонду України.

Необхідно враховувати й те, що правопорушення в галузі охорони природно-заповідного фонду нерідко бувають пов'язані з хуліганськими діями, посяганням на життя і здоров'я працівників державних органів або представників громадськості. У таких випадках обов'язково повинна втручатися поліція.

Увагу органів Національної поліції до охорони природно-заповідного фонду посилює прийняття Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні. Вона передбачає систему заходів, спрямованих на збереження унікальних і типових ландшафтів, інших природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу, підвищення ролі заповідних територій у розробці наукових основ раціонального природокористування та охорони природи.

Юридичне забезпечення розвитку заповідної справи передбачає, зокрема, посилення адміністративної, кримінальної відповідальності.

Органи Національної поліції сприяють охороні природно-заповідного фонду і тим, що вносять пропозиції до відповідних державних органів про припинення, зупинення чи обмеження будь-якої діяльності, яка порушує вимоги законодавства про цей фонд.

Згідно з Законом України «Про природно-заповідний фонд України» цей фонд охороняється як національне надбання. Це зобов'язує органи Національної поліції бути особливо вимогливими до виконання норм екологічного права, спрямованих на охорону природно-заповідного фонду.

У своїй природоохоронній діяльності працівники органів Національної поліції враховують те, що сьогодні особливого значення набувають забезпечення природного розвитку основних екологічних процесів, збереження унікальних екологічних систем, усього різноманіття генетичних ресурсів біосфери, які нині

перебувають під загрозою знищення через надмірну експлуатацію природних ресурсів.

Турботу органів Національної поліції складає і здійснення протипожежних заходів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Отже, охорону природно-заповідного фонду покликані здійснювати всі підрозділи і служби системи Міністерства внутрішніх справ. Діяльність органів Національної поліції у сфері охорони природно-заповідного фонду сприяє притягненню до відповідальності посадових осіб та чиновників, що мають право вирішувати ті чи інші питання, що в значній мірі сприяє зниженню криміналізації цієї сфери та наведенню порядку і являється стримуючим фактором для інших посадовців такої категорії в контексті загальної профілактики злочинності.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Характеризуючи природно-заповідний фонд України як об'єкт управління, можна визначити його як об'єктивно існуючі та визначені чинним законодавством запаси природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну і наукову цінність, а також ділянки суходолу і водного простору, котрі внаслідок посиленого антропогенного впливу втратили свої окремі природні властивості і потребують їх відновлення та щодо територій яких встановлено особливий правовий режим функціонування.

Управління природно-заповідним фондом об'єднує в собі риси соціального, технічного та біологічного управління, містить керівний вплив, який поширюється не тільки на учасників соціальних відносин, а й на природні процеси та ресурси. Функцією управління природно-заповідним фондом є обов'язкова діяльність державних органів і можлива громадськості, яка здійснюється у межах, формах і методами, визначеними нормами права для ефективного досягнення запланованого результату процесу управління.

Функції управління ззовні проявляються у певних формах, які визначено як урегульовану нормами права діяльність органів виконавчої влади, громадськості, що полягає у здійсненні цих функцій і дій, з ними пов'язаних, та виражається у прийнятті нормативно-правових актів, їх застосуванні, а також виконанні дій, які не утворюють правових наслідків.

Складовими елементами здійснення в державі екологічної політики та адміністративної реформи є організація і ведення заповідної справи, формування цілісної мережі заповідних територій і об'єктів, організація функціонування сучасної системи органів державної влади, місцевого самоврядування.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

Поняття екологічної мережі впроваджене з урахуванням європейського досвіду в сфері охорони довкілля. Екологічною мережею України є єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорозмаїття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і, відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України, підлягають особливій охороні. Необхідно знати, з яких елементів складається екологічна мережа, як вони між собою пов'язані та який правовий режим для них встановлено.

Території та об'єкти природно-заповідного фонду є найважливішою складовою екологічної мережі, тому саме правовому регулюванню з приводу їх використання і охорони слід приділити основну увагу. Потрібно проаналізувати правові засади функціонування окремих видів територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків (при цьому також потрібно враховувати зонування вказаних природно-заповідних територій), заказників, заповідних урочищ, пам'яток природи, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків і парків-пам'ятників садово-паркового мистецтва.